

การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นผู้สูงอายุ คุณค่าและความท้าทาย ในสังคมเมืองยุคสมัยใหม่: กรณีศึกษาดำบลบางรักน้อย จังหวัดนนทบุรี

ธีรพัฒน์ วงศ์คุ้มสิน * และเฉลิมขวัญ สิงห์วี

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ประเทศไทย

The Study of Ageing Local Wisdom, Values and Challenge in Modern Urbanized Society: A Case Study of Tambon Bang Rak Noi, Nonthaburi Province

Theerapat Wongkumsin * and Chalermkwan Singhwee

Faculty of Social Sciences, Kasetsart University, Thailand

Article Info

Research Article

Article History:

Received 27 January 2020

Revised 29 April 2020

Accepted 3 June 2020

คำสำคัญ

ภูมิปัญญาท้องถิ่น

คุณค่า

สังคมเมืองยุคใหม่

ผู้สูงอายุ

Keywords:

Local Wisdom

Value

Modern Urbanized Society

Ageing

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้สูงอายุในตำบลบางรักน้อย จังหวัดนนทบุรี คุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณค่าของผู้สูงอายุในชุมชน และความท้าทายของภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้สูงอายุในสังคมเมืองยุคสมัยใหม่ ผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ ผู้นำชุมชนและผู้สูงอายุที่มีองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น รวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม ผลการศึกษา พบว่า 1) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญของชุมชน ได้แก่ ทุเรียนนนท์ มะม่วงพันธุ์ยายกล่ำ กล้วยอบแผ่น และอาหารไทยโบราณ 2) คุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน ได้แก่ คุณค่าเอกลักษณ์ของชุมชน คุณค่าทางประวัติศาสตร์ คุณค่าด้านเศรษฐกิจ คุณค่าการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และคุณค่าทางสังคม 3) คุณค่าของผู้สูงอายุในชุมชน ได้แก่ คุณค่าในทางประวัติศาสตร์ ผู้มีประสบการณ์มาก่อน คุณค่าในฐานะผู้อาวุโสธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คุณค่าในฐานะปราชญ์ผู้รอบรู้ คุณค่าในฐานะผู้ธำรงรักษาเอกลักษณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน และคุณค่าทางความคิด และสติปัญญา 4) ความท้าทายของภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้สูงอายุในสังคมเมืองยุคสมัยใหม่ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นเมือง การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร การเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ สุขภาพของผู้สูงอายุ และการละเลยผู้สูงอายุในชุมชน

* Corresponding author

E-mail address:

fsoctpw@ku.ac.th

Abstract

The purposes this study were to study: 1) ageing local knowledge and wisdom of Tambon Bang Rak Noi, Nonthaburi Province; 2) values of community local wisdom; 3) values of ageing in the community; and 4) the challenge facing ageing local wisdom in modern urbanized society. The key informants were community leaders and elders having local wisdom. Data was collected by in-depth interviews and participant observation. The results of this study found that: 1) local wisdom of the community consisted of Durian Non wisdom, Yai Glam mango wisdom, rolled banana wisdom and Thai traditional foods; 2) values of community local wisdom as the following: community identity value, historical value, economic value, preserved natural and environmental value, social value; 3) values of ageing in the community consisted of historical value and previous experience, natural conservation and environment value, local philosopher expert, preservation of local wisdom and community identity value, cognitive and intellectual value; 4) the challenge of ageing local wisdom in modern urbanized society consisted of urbanization transformation, population structure change, environmental and natural resources change, the loss of local wisdom and neglecting of elders in the community.

1. บทนำ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 กล่าวถึงสถิติการเปลี่ยนแปลงของประชากรที่ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ตั้งแต่ปี 2553 โดยมีสัดส่วนผู้สูงอายุร้อยละ 13.18 ของประชากร และคาดว่าปี 2583 จะเพิ่มเป็นร้อยละ 32.13 โดยเฉพาะผู้สูงอายุช่วงกลางและปลาย (70 ปีขึ้นไป) จะมีถึงร้อยละ 18.1 ทำให้เกิดปัญหาสุขภาพ มีแนวโน้มต้องอยู่คนเดียว และเกิดภาระพึ่งพิงทางสังคมของผู้สูงอายุ (Social Dependency) (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2557) ใน พ.ศ. 2559 จำนวนประชากรไทยทั้งหมด 65.9 ล้านคน มีผู้สูงอายุที่อายุ 60 ปีขึ้นไปประมาณ 11 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 16.5 ประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปเพิ่มขึ้นด้วยอัตราประมาณร้อยละ 5 ต่อปี ประชากรอายุยิ่งสูงยิ่งเพิ่มเร็ว ประชากรอายุ 80 ปีขึ้นไปเพิ่มด้วยอัตราสูงมากกว่า ร้อยละ 6 ต่อปี (มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย (มส.ผส.), 2560) จากข้อมูลการคาดประมาณประชากรของประเทศไทยปี 2558 -2573 พบว่าภาพรวมประเทศไทยอยู่ในสถานการณ์ “สังคมสูงวัย” (Aged Society) และในอีก 10 ปี ข้างหน้าจะเริ่มเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ (Completed Aged Society) (สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2557)

การเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องของผู้สูงอายุในสังคมไทยนั้น ผู้สูงอายุส่วนหนึ่งในชุมชนเป็นผู้ที่สั่งสมองค์ความรู้ และประสบการณ์มาอย่างช้านาน ได้รับการยอมรับในฐานะเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ที่หลากหลาย เป็นปราชญ์บุคคล เป็นปราชญ์ชาวบ้าน เป็นธนาคารสมองที่มีชีวิต (Brain Bank) โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเป็นผู้ที่มีองค์ความรู้ ภูมิปัญญาของท้องถิ่น (Local Wisdom) ในด้านต่าง ๆ ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้สูงอายุเป็นการสะท้อนถึงเขาวงกตปัญญา ความสามารถในการเรียนรู้ การสร้างสรรค์ การแก้ปัญหาและการปรับตัวต่อสิ่งแวดล้อม เป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าและความสำคัญต่อบุคคล ท้องถิ่น และประเทศชาติ จึงเป็นเครื่องยืนยันถึงศักยภาพในตัวผู้สูงอายุ ที่ยังคงคุณค่าต่อสังคมอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับพระราชดำรัสในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ที่ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณพระราชทานในที่ประชุมมหาสมาคม ณ ศาลาดุสิดาลัย พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน เมื่อวันที่ 11 สิงหาคม 2543 เนื่องในมงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา ตอนหนึ่งว่า “ความจริง หกสิบแล้ว ถึงแม้จะเป็นเวลาที่สมควรจะให้ผู้ที่อายุน้อย เข้ามาได้ทำหน้าที่ของเขาบ้าง มีโอกาสทำหน้าที่เราก็ก็น่าจะเป็นกองหนุนที่คอยปกป้องคุ้มครองบ้านเมือง เรียกว่า “เบรนต์แบงก์ (Brain Bank) ธนาคารสมอง” (สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2562) โดยการนำผู้สูงอายุที่เกษียณแล้ว แต่ยังมีความรู้ความสามารถช่วยงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของประเทศ จากแนวพระราชดำริดังกล่าวทำให้เห็นว่า สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงมีพระอัจฉริยภาพที่ลึกซึ้ง เข้าใจปรัชญาการดำเนินงานด้านผู้สูงอายุ ที่ยึดผู้สูงอายุเป็น

ศูนย์กลางของการพัฒนา เชื่อมั่นว่า ผู้สูงอายุเป็นผู้มีคุณค่า มีศักยภาพ มีศักดิ์ศรีสมควรได้รับการสนับสนุนให้มีส่วนร่วมอันเป็นประโยชน์ต่อสังคม

การศึกษาภูมิปัญญาของผู้สูงอายุในท้องถิ่นนั้นว่ามีความสำคัญที่จะช่วยในการสืบทอดภูมิปัญญาที่มีคุณค่าของผู้สูงอายุให้คงอยู่ แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิต และคุณค่าแห่งวัฒนธรรมที่สามารถผสมผสานองค์ความรู้เข้ากับทักษะวิชาการแขนงต่าง ๆ (กฤษณา วงษ์สันต์, 2552) เป็นมรดกทางสังคมที่ได้จากการเรียนรู้ โดยผ่านกระบวนการขัดเกลาของกลุ่มบุคคล เป็นทรัพย์สินทางปัญญา เชื่อมโยงระหว่างธรรมชาติ จิตใจ พฤติกรรม สังคม องค์กร วัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น เศรษฐกิจ เทคโนโลยีการผลิต ทรัพยากรบุคคลในท้องถิ่นจะเกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตและวิถีชีวิตของชาวบ้าน เป็นสิ่งที่มีคุณค่าเป็นทรัพย์สินทางปัญญา (เน้นรัช นูนาถ, 2560) นอกจากนั้นยังช่วยสะท้อนภาพคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นและคุณค่าของผู้สูงอายุในชุมชน ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านี้ต้องเผชิญกับความท้าทายในสังคมเมืองยุคสมัยใหม่จนอาจส่งผลต่อการสูญหายไปจากชุมชนท้องถิ่นจนไม่อาจฟื้นฟูกลับมาได้

การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้สูงอายุในชุมชนครั้งนี้ ผู้วิจัยสนใจศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้สูงอายุในตำบลบางรักน้อย อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี ซึ่งเป็นพื้นที่เขตปริมณฑลที่ติดกับกรุงเทพมหานคร มีลักษณะความเป็นเมืองขยายตัวเข้าไปยังพื้นที่ ทั้งด้านคมนาคม โครงสร้างทางกายภาพที่ขยายเข้าไปยังพื้นที่ ทำให้เขตพื้นที่มีแนวโน้มของการขยายที่ดิน การอพยพโยกย้ายของคนในพื้นที่ เพื่อสะท้อนคุณค่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น และคุณค่าของผู้สูงอายุในชุมชนท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว และสะท้อนถึงความท้าทายของภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้สูงอายุที่ต้องเผชิญกับสังคมเมืองยุคสมัยใหม่ ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อ การสูญหายของภูมิปัญญาท้องถิ่น การศึกษารวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้สูงอายุในครั้งนี้ อาจก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาของพื้นที่ และคงคุณค่าผู้สูงอายุในชุมชน ตลอดจนสามารถเป็นแนวทางในการพัฒนาให้กับชุมชนอื่นต่อไปได้

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้สูงอายุครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้สูงอายุในตำบลบางรักน้อย จังหวัดนนทบุรี 2) คุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่น 3) คุณค่าของผู้สูงอายุในชุมชน และ 4) ความท้าทายของภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้สูงอายุในสังคมเมืองยุคสมัยใหม่

3. แนวคิดพื้นฐานที่ใช้ในงานวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้นำแนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ของสำนักงานพัฒนาสังคม และความมั่นคงของมนุษย์ (2562) ที่กล่าวถึง ภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า เป็นแบบแผนการดำเนินชีวิต ที่มีคุณค่า แสดงถึงความเฉลียวฉลาดของบุคคลและสังคม ซึ่งได้สั่งสมและปฏิบัติสืบต่อกันมา ภูมิปัญญาท้องถิ่น จะเป็นทรัพยากรบุคคลหรือความรู้ ที่มีอยู่ในท้องถิ่นแต่ละแห่ง ซึ่งอาจเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนหรือเป็นลักษณะสากลที่หลายท้องถิ่นมีความคล้ายคลึงกันก็ได้ ภูมิปัญญาในแต่ละท้องถิ่นเกิดจากการที่ชาวบ้านแสวงหาความรู้เพื่อเอาชนะอุปสรรคทางธรรมชาติ ทางสังคมที่จำเป็นในการดำรงชีวิต ภูมิปัญญาพื้นบ้านจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและวิถีชีวิตชาวบ้าน เช่น การประกอบอาหาร ประเพณีพิธีกรรมของชุมชน

นอกจากนั้นแนวคิดด้านคุณค่าของผู้สูงอายุ ตามที่อรทัย อาจอ้า (2553) ได้กล่าวถึง คุณค่าของผู้สูงอายุว่า เป็นมุมมองที่มีต่อผู้สูงอายุ ที่มีต่อคุณค่าในด้านต่าง ๆ ของผู้สูงอายุ ในการส่งเสริมคุณค่า การประเมินคุณค่า และการสะท้อนคุณค่าด้านต่าง ๆ ของผู้สูงอายุที่เป็นอยู่ ได้แก่ คุณค่าในทางประวัติศาสตร์ คุณค่าในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คุณค่าในการอนุรักษ์ สืบทอด ถ่ายทอด ศิลปะ วัฒนธรรม จารีตประเพณี คุณค่าในการปลูกฝัง ภูมิปัญญาท้องถิ่นและองค์ความรู้ท้องถิ่น คุณค่าในการสร้างสังคมและคนรุ่นใหม่ คุณค่าด้านจิตใจและการเป็นเสาหลักครอบครัว และคุณค่าทางสมอง เป็นต้น ที่เป็นไปตามปัจจัยเชิงโครงสร้างและบริบทของสังคม

4. ข้อมูลและวิธีการวิจัย

4.1 พื้นที่วิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ดำเนินการวิจัยโดยเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) พื้นที่ตำบลบางรักน้อย จังหวัดนนทบุรี

4.2 ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants)

ผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ผู้สูงอายุที่มีองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่อยู่ในพื้นที่ดำเนินการวิจัย โดยผู้วิจัยสอบถามจากผู้นำชุมชนและพูดคุยกับบุคคลในพื้นที่ดำเนินการวิจัย ได้แก่ ผู้นำท้องถิ่น และผู้รู้ในท้องถิ่น ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ในท้องถิ่น แล้วผู้วิจัยจึงเลือกผู้สูงอายุที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับการยอมรับหรือได้รับความเชื่อถือจากบุคคลอื่น ๆ ในชุมชนและสังคม หรือเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น จำนวน 12 คน เป็นเพศชาย 3 คน เพศหญิง 9 คน ซึ่งมีอายุ 60 ปีขึ้น

4.3 วิธีการวิจัย

ผู้วิจัยดำเนินการขอจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ จากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ทำการศึกษาวิจัยในระหว่างเดือนมกราคม-กรกฎาคม 2562 ดำเนินตามขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาชุมชน รวบรวมข้อมูลจากการสำรวจเอกสาร และสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้นำชุมชนและผู้รู้ในท้องถิ่น ถึงประวัติความเป็นมาของชุมชนบางรักน้อย และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีในชุมชนเพื่อให้ได้ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ซึ่งเป็นผู้สูงอายุที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่น

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านต่างๆจากผู้สูงอายุ รวบรวมข้อมูลจากการสำรวจเอกสาร สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้สูงอายุที่มีความรู้ประสบการณ์ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น และการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม เพื่อให้ได้องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นประเภทต่างๆ ในชุมชน

ขั้นตอนที่ 3 วิเคราะห์ สังเคราะห์ และถอดบทเรียนที่ได้จากการรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อสรุปผลการวิจัย

4.4 การตรวจสอบความเที่ยงตรงของข้อมูล

ผู้วิจัยได้ทำการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เที่ยงตรงและเชื่อถือได้ โดยใช้ 1) การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) ได้แก่ แหล่งข้อมูลที่มา และสถานที่ 2) การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัย (Investigator Triangulation) โดยผู้วิจัยลงไปเก็บข้อมูลเองจากนั้นให้ผู้ช่วยผู้วิจัยไปเก็บข้อมูลซ้ำ จึงนำมาพิจารณาคือข้อมูลที่ได้จะแตกต่างกันหรือไม่ และ 3) ตรวจสอบสามเส้าด้านการรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) ได้แก่ ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายๆ วิธี เช่น ใช้การสังเกตควบคู่กับการสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มตัวอย่าง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องเชื่อถือได้ จากกลุ่มตัวอย่างที่กำหนด

5. ผลการวิจัย

จากการศึกษารวบรวมข้อมูล ภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้สูงอายุในตำบลบางรักน้อย จังหวัดนนทบุรี ได้ผลการวิจัย ดังนี้ 1) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญของชุมชนบางรักน้อย 2) คุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบางรักน้อย 3) คุณค่าของผู้สูงอายุในชุมชนบางรักน้อย และ 4) ความท้าทายของภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้สูงอายุในสังคมเมืองยุคสมัยใหม่ ซึ่งสามารถอภิปรายผลการวิจัย ได้ดังนี้

5.1 ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญของชุมชนบางรักน้อย

การศึกษารวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้สูงอายุในชุมชน ได้องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจากผู้สูงอายุในชุมชน ตำบลบางรักน้อย จังหวัดนนทบุรี ดังนี้

5.1.1 ภูมิปัญญาด้านเกษตร: ทูเรียนนนท์ เอกลักษณ์ทางภูมิศาสตร์ของชุมชน

ภูมิปัญญาด้านเกษตรเป็นความสามารถในการผสมผสาน องค์ความรู้ ทักษะและเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี การทำเกษตรแบบผสมผสานการแก้ปัญหาการเกษตร ด้านการผลิต ด้านการตลาด เป็นต้น (สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2562) จากการศึกษาภูมิปัญญาด้านเกษตรของชุมชนบางรักน้อย พบว่า การเพาะปลูกทูเรียนนนท์ เป็นเอกลักษณ์ทางภูมิศาสตร์แห่งเดียวของประเทศไทยที่สามารถปลูกผลไม้ในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำภาคกลางจนได้ผลผลิตอันเป็นที่ยอมรับ คือ “ทูเรียนนนท์” เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดนนทบุรีที่มีมาอย่างยาวนานและผู้คนให้ความนิยมนับมาตั้งแต่อดีต ซึ่งทูเรียนนนท์เป็นทุเรียนที่ไม่เหมือนกับทุเรียนจังหวัดอื่นๆ ทูเรียนนนท์แสดงให้เห็นถึงคุณค่าและความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นด้านภูมิปัญญาการเพาะปลูกการทำสวนของชาวชุมชนบางรักน้อย จังหวัดนนทบุรี การเพาะปลูก “ทูเรียนนนท์” เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดนนทบุรีที่มีมาอย่างยาวนาน และผู้คนให้ความนิยมนับมาตั้งแต่อดีต ซึ่งทูเรียนนนท์เป็นทุเรียนที่ไม่เหมือนกับทุเรียนจังหวัดอื่นๆ มีการปลูกในพื้นที่ที่เป็นลุ่มแม่น้ำ พื้นดินส่วนใหญ่เป็นดินเหนียวที่มีธาตุอาหารของพืชอย่างอุดมสมบูรณ์และอมน้ำทำให้ดินมีการสะสมธาตุอาหารที่พืชต้องการไว้ในดิน ประกอบกับภูมิปัญญาของชาวสวนที่มีการถ่ายทอดการทำสวนด้วยเทคนิคต่างๆ ที่มีมาอย่างยาวนาน การปลูกทูเรียนนนท์จะมีการทำร่องสวนเนื่องจากมี ภูมิประเทศที่มีน้ำหลากและดินตะกอนจากแม่น้ำเจ้าพระยาเข้ามาทำให้พื้นดินมีความอุดมสมบูรณ์ ชาวสวนทูเรียนนนท์มีการปลูกต้นทองหลางซึ่งเป็นพืชตระกูลถั่วโดยรอบเพื่อให้ร่มเงาแก่ต้นทุเรียน และให้ปุ๋ยบำรุงดินแก่ต้นทุเรียน นอกจากนั้นการปลูกทุเรียนมีการเว้นระยะอย่างเหมาะสมโดยพื้นที่ 1 ไร่ จะปลูกทุเรียนประมาณ 25 ต้น เมื่อทุเรียนออกผลจะมีการตัดแต่งคัดเลือกลูกทุเรียนให้เหลือ 5-8 ลูกต่อต้น เพื่อให้มีคุณภาพดีอย่างสม่ำเสมอทุกลูก การใส่ใจในขั้นตอนของการเพาะปลูกทูเรียนนนท์ ทำให้ทูเรียนนนท์เป็นทุเรียนที่มีเอกลักษณ์ ทั้งสีผิว ลักษณะหนาม เนื้อละเอียด นุ่มหนา และรสชาติอร่อย หวานมัน ละมุนลิ้น กลิ่นไม่รุนแรงมาก ในส่วนของพันธุ์ทุเรียนที่มีการปลูกจำหน่ายกันจะมีอยู่ 3 พันธุ์หลักได้แก่ หมอนทอง ก้านยาว และชะนี เมื่อมาดูที่ราคาของทูเรียนนนท์จะพบว่าราคาของทุเรียนนนท์นั้นมีราคาที่สูงเป็นอย่างมาก จุดเด่นในการขายทูเรียนนนท์ คือ เจ้าของสวนจะมีการเปิดสั่งจองประมาณ 1 เดือนก่อนจะตัดผลผลิตออกขาย มีการขายผ่านทางออนไลน์ ได้แก่ Facebook Line เป็นต้น โดยจะมีการติดชื่อของลูกค้าที่สั่งจองไว้ เมื่อถึงเวลาได้ผลผลิตทางสวนจะให้ลูกค้ามาตัดลูกทุเรียนจากตนเอง จึงเป็นสุดยอดทุเรียนที่มีคุณภาพดี โดยเฉพาะทุเรียนพันธุ์ก้านยาว

ได้รับการยกย่องให้เป็นเป็นราชาของทุเรียนนนท์ จนได้รับการจัด GI สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ทำให้ทุเรียนนนท์มีราคาสูง การปลูกทุเรียนนนท์จึงนับเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน และเป็นมรดกภูมิปัญญาที่ล้ำค่า องค์ความรู้ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุในชุมชนนับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนและสังคมที่มีคุณค่าควรแก่การศึกษา และอนุรักษ์สืบทอดต่อไป

5.1.2 ภูมิปัญญาด้านเกษตร: มะม่วงพันธุ์ยายกล่ำ สวนเกษตรผสมผสานปลอดสารพิษ

ภูมิปัญญาด้านเกษตรเป็นความสามารถในการผสมผสาน องค์ความรู้ ทักษะและเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี ในการทำเกษตรแบบผสมผสาน (สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2562) การศึกษาภูมิปัญญาด้านเกษตร พบว่าชุมชนบางรักน้อยมีการเพาะพันธุ์มะม่วงที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน มีการใช้การเพาะปลูกแบบเกษตรผสมผสานปลอดสารพิษ จนได้ภูมิปัญญา “มะม่วงพันธุ์ยายกล่ำ” เป็นมะม่วงพันธุ์ดั้งเดิมของจังหวัดนนทบุรี พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้พระราชทานชื่อว่า “มะม่วงยายกล่ำ” เป็นพันธุ์มะม่วงที่มีเอกลักษณ์ คือ ผลจะมีผิวฉ่ำ และมีลายจุดขาวๆ เมื่อสุกแล้วผลจะเป็นสีเหลืองทอง เนื้อละเอียด และไม่มีเสี้ยน มีรสชาติหวานแหลมแตกต่างจากมะม่วงพันธุ์อื่น สามารถรับประทานได้ทั้งดิบและสุก การเพาะปลูกของมะม่วงยายกล่ำในชุมชนบางรักน้อยจะมีอยู่หลากหลายวิธีด้วยกัน ได้แก่ การปลูกด้วยเมล็ด การทาบกิ่ง การตอนกิ่ง และการเสียบยอด ต้นมะม่วงยายกล่ำจะออกผลผลิตให้แก่เกษตรกรได้เก็บเกี่ยว ซึ่งการออกผลผลิตของมะม่วงยายกล่ำ จะต้องมีการออกดอกก่อน โดยช่วงเวลาจะอยู่ในช่วงหน้าหนาว สิ่งสำคัญในการปลูกมะม่วงยายกล่ำของชุมชนบางรักน้อย จังหวัดนนทบุรี ที่ทำให้เกิดความแตกต่างจากที่อื่นก็คือดินที่มีลักษณะเป็นดินเหนียวอยู่ที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงมีแร่ธาตุมาทับถม จึงทำให้มีแร่ธาตุที่สมบูรณ์ เพราะฉะนั้นแล้วเมื่อปลูกมะม่วงที่มีดินที่แร่ธาตุอุดมสมบูรณ์จึงทำให้มะม่วงยายกล่ำของชุมชนบางรักน้อย ช่วงฤดูหนาวเมื่ออากาศหนาวเข้ามา มะม่วงยายกล่ำจะเริ่มออกดอก และมีการผสมเกสรเกิดขึ้น หลังจากเกสรผสมกันเรียบร้อยแล้วจะเกิดเป็นผลมะม่วงยายกล่ำในที่สุด ซึ่งมะม่วงยายกล่ำจะออกผลในช่วงเดือนกุมภาพันธ์-มีนาคมหรือหลังจากติดดอก 110-120 วัน หลังจากนั้นก็สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้เลย โดยขนาดของมะม่วงยายกล่ำเมื่อเทียบกันระหว่างต้นมะม่วงยายกล่ำที่แก่แล้วกับต้นที่เพิ่งออกผลหรือต้นสาว ขนาดของมะม่วงยายกล่ำต้นสาวลูกจะมีขนาดที่ใหญ่กว่าต้นมะม่วงยายกล่ำที่แก่

5.1.3 ภูมิปัญญาด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี: กลัวยอบแผ่นการถนอมอาหาร และพัฒนาผลิตภัณฑ์ของท้องถิ่น

ภูมิปัญญาด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เป็นความสามารถทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในการคิดค้นนวัตกรรมที่นำมาประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพ เพื่อสร้างรายได้ ถ่ายทอดให้ผู้อื่นไปใช้ในชีวิตซึ่งมีคุณภาพมากยิ่งขึ้น เช่น วิธีการแช่อาหารโดยสารจากธรรมชาติ เป็นต้น (สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2562) การศึกษาภูมิปัญญาด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี พบว่าชุมชนบางรักน้อยมีการแปรรูปผลิตภัณฑ์ “กลัวยอบแผ่น” เป็นภูมิปัญญาการถนอมอาหารของผลิตผลการเกษตร กลัวยอบแผ่นผลิตจากสวณเมื่อมีจำนวนมาก ไม่สามารถขายได้ทัน ผลผลิตสุกอมมีความพยายามในการแปรรูปผลิตภัณฑ์รูปแบบต่างๆ ตั้งแต่กลัวยอบตาก จนเกิดความชำนาญในเรื่องการถนอมอาหาร ด้วยกระบวนการผลิตที่ทำมาเป็นเวลานานและถ่ายทอดกันมาของชุมชนจนพัฒนาการผลิตเป็นกลัวยอบแผ่นซึ่งได้รับความนิยมจนสามารถพัฒนาสู่วิสาหกิจชุมชน และมีการรวมกลุ่มเป็นกลุ่มผู้ผลิตกลัวยอบแผ่น ตำบลบางรักน้อย จังหวัดนนทบุรี กลุ่มสตรีผู้ผลิตกลัวยอบแผ่น หมู่ที่ 3 ตำบลบางรักน้อย โดยได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอเมืองนนทบุรี จังหวัดนนทบุรี เนื่องจากการใช้พลังงานแสงอาทิตย์ทำให้กลัวยอบเกิดเชื้อรา และมีการแห้งที่ไม่สม่ำเสมอ อีกทั้งการช่วยเหลือจากสำนักงานสาธารณสุขและส่วนราชการต่างๆ ปรับปรุงกระบวนการผลิต การบรรจุภัณฑ์ โดยเน้นความสะอาด ถูกหลักอนามัย กลัวยอบแผ่นผลิตภัณฑ์คุณภาพของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน มาจากการคัดสรรวัตถุดิบ และพัฒนาเทคนิควิธีการผลิตที่เกิดจากประสบการณ์ ทำให้มีรสชาติที่เป็นเอกลักษณ์ แตกต่างจากกลัวยอบของชุมชนอื่น เนื่องจากมีความหวานของกลัวยอบโดยธรรมชาติ กลัวยอบที่ใช่จะเป็นกลัวยอบพันธุ์มะลิอ่องซึ่งเป็นพันธุ์เฉพาะที่มีอยู่ทั่วไปในชุมชน กลัวยอบแผ่นสามารถรับประทานได้ทุกช่วงวัย เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพของชุมชนบางรักน้อย ซึ่งได้รับการรับรองจากกรมควบคุมอาหารและยา (อย.) ในปี 2544 และได้รับการขึ้นทะเบียนอาหารแปรรูปตามโครงการ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” ภายใต้การสนับสนุนขององค์การบริหารส่วนตำบลบางรักน้อย และได้รับผลการคัดสรรสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ไทย ระดับ 4 ดาว ในปี พ.ศ. 2552 (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงาน โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2562)

5.1.4 ภูมิปัญญาด้านอาหาร: อาหารไทยโบราณจากวัตถุดิบท้องถิ่น

ภูมิปัญญา “อาหารไทยโบราณ” ของชุมชนบางรักน้อยเป็นอาหารของคนในท้องถิ่นที่มีการสั่งสมและถ่ายทอดมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่บรรพบุรุษ ซึ่งเป็นอาหารพื้นเมืองที่ทำขึ้นโดยอาศัยวัตถุดิบ พืชผักหรือเครื่องประกอบอาหารที่มีอยู่ในท้องถิ่น การศึกษาครั้งนี้รวบรวมเมนูอาหารภูมิปัญญาไทยโบราณได้ จำนวน 10 รายการ โดยในอดีตคนในชุมชนจะเน้นการดำเนิน

ชีวิตแบบพอเพียง การประกอบอาหารจะเน้นการใช้วัตถุดิบที่มีอยู่ในครัวเรือน และหาได้ง่าย จึงมีการปลูกพืชผักสวนครัว เช่น มะนาว พริก ขิง ข่า ตะไคร้ มะกรูด โหระพา ใบชะพลู ใบยอ เป็นต้น มีการเลี้ยงสัตว์ เช่น หมู ไก่ เป็ด ปลา เป็นต้น และสิ่งสำคัญชาวชุมชนบางรักน้อยยังมีวิถีชีวิตที่ติดกับแม่น้ำลำคลองซึ่งเป็นแหล่งซุกซมของปลา หรือผักบางประเภทที่เกิดในน้ำ เช่น ผักบุ้งน้ำ ซึ่งวัตถุดิบเหล่านี้ได้มีการนำมาประกอบอาหารอีกด้วย มีการสืบทอดความหลากหลายของอาหารท้องถิ่น ซึ่งมีขั้นตอนและกรรมวิธีการปรุงปรับรสชาติให้ถูกปาก โดยส่วนใหญ่จะเน้นอาหารประเภทแกงกะทิ และมีการปรุงรสจากเครื่องปรุงง่ายๆ เช่น รสเปรี้ยวจากมะนาว มะขามเปียก รสเค็มจากน้ำปลา กะปิ โดยน้ำปลาคนในชุมชนจะใช้วิธีการหมักเอง รวมทั้งวัตถุดิบหาได้ง่าย และมีรสชาติที่กลมกล่อม ซึ่งการหมักน้ำปลาจะเป็นการหมักโดยมีกุ้งและเกลือ ส่วนรสเผ็ดได้จากพริก พริกไทย และเครื่องเทศ เป็นต้น

การปรุงอาหารของชุมชนบางรักน้อย ในสมัยก่อนจะเน้นใช้วัตถุดิบที่มีอยู่ตามครัวเรือน อาทิ ต้นมะพร้าวที่ปลูกในสวนเพื่อเป็นแนวกันลม จึงกลายเป็นส่วนประกอบสำคัญของการประกอบอาหาร ประเภทที่ใช้กะทิเป็นส่วนประกอบ เช่น แกงอ่อมใบยอ แกงปลาดุกหัวตาล แกงกะทิผักทอง แกงเนื้อใบชะพลู แกงเนื้อกล้วยดิบ แกงเทโพปลากัง เป็นต้น นอกจากนั้นมีการถนอมอาหารโดยการคิดค้นเมนูที่สามารถนำไปรับประทานได้ทุกครัวเรือน และสถานที่ต่าง เช่น พริกเกลือมะพร้าว ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีว่าเนื้อมะพร้าวอยู่ได้ไม่นานหากปล่อยให้เสียได้ง่าย ถ้ามีการนำมาถนอมอาหารก็จะรักษาไว้รับประทานได้นานขึ้นและกลายเป็นเมนูที่ทุกครัวเรือนมักมีติดบ้านไว้

อาหารไทยโบราณบางชนิดของชุมชนบางรักน้อย ไม่รู้จักเริ่มต้นที่แท้จริงจึงเรียกชื่ออาหารตามชื่อบุคคลซึ่งเป็นผู้ลงมือปรุงอาหารคนแรก และใช้เรียกชื่อนั้นสืบทอดต่อกันมา เช่น ต้มยายแสง รู้เพียงว่าคนปรุงอาหารเริ่มแรก ชื่อว่า “แสง” เมื่อเมนูนี้เป็นที่ถูกปากของคนในชุมชน จึงได้มีการสืบทอดต่อกันมา จึงเป็นเมนูอาหารที่เรียกว่า ต้มยายแสง ในขณะเดียวกันในบางเมนูวัตถุดิบอย่างเดียวแต่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้หลายอย่าง เช่น แกงส้มใส่กล้วย ที่ชาวบ้านชุมชนบางรักน้อยจะเลือกใส่กล้วยน้ำว้าพันธุ์มะลิอ่อง ซึ่งให้ข้อมูลว่าใส่กล้วยจะแตกต่างกัน โดยส่วนที่นำมาใช้ประกอบอาหารจะเป็นใส่กล้วย นอกจากนั้นยังมีการนำลูกตาลอ่อน ซึ่งได้จากต้นตาลที่ปลูกในท้องถิ่นจำนวนมากในอดีตมาประกอบอาหาร อาทิ แกงปลาดุกหัวตาล และต้มเปรอะหัวตาล เป็นต้น สะท้อนถึงความเป็นอยู่ตามภูมิปัญญาของคนในชุมชน ซึ่งอาหารไทยโบราณที่ยังคงมีการประกอบอาหารรับประทานกันในครัวเรือน และคนในชุมชนในวันนี้ก็มีกิจกรรมทางศาสนาที่วัดของคนในชุมชนบางรักน้อย

5.2 คุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบางรักน้อย

การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นจากผู้สูงอายุ ทำให้เห็นประโยชน์และคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนบางรักน้อย ดังนี้

5.2.1 คุณค่าเอกลักษณ์ของชุมชน

จากลงพื้นที่ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุในพื้นที่ ทำให้ได้ข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนบางรักน้อย ซึ่งแตกต่างจากชุมชนอื่น การศึกษารวบรวมข้อมูลเป็นส่วนหนึ่งในการรักษาเอกลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่นไว้ต่อไปได้ การเห็นประโยชน์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน อาทิ ด้านอาหารไทยโบราณชี้ให้เห็นประโยชน์ของพืชผักสมุนไพรที่เป็นส่วนประกอบของอาหารซึ่งจะส่งผลดีต่อสุขภาพร่างกาย อาหารไทยโบราณที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของตำบลบางรักน้อยจะมีเอกลักษณ์จากวัตถุดิบธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นเป็นจำนวนมาก ได้แก่ มะพร้าว จะมีการปลูกเป็นพืชกันลมรอบๆ สวนเป็นจำนวนมาก ทำให้มีผลมะพร้าวจำนวนมาก จึงได้นำมาเป็นส่วนหนึ่งในการประกอบอาหาร อาทิ แกงอ่อมใบยอ แกงปลาดุกหัวตาล แกงกะทิผักทอง แกงเนื้อใบชะพลู แกงเนื้อกล้วยดิบ แกงเทโพปลากัง เป็นต้น นอกจากนี้มีการถนอมอาหารโดยการคิดค้นเมนูที่สามารถนำไปรับประทานได้ทุกครัวเรือน และสถานที่ต่างๆ เช่น ฟริกเกลือมะพร้าว ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีว่าเนื้อมะพร้าวอยู่ได้ไม่นานหากปล่อยทิ้งไว้จะเกิดเชื้อรา หรือบูดเสียได้ง่าย ถ้ามีการนำมาถนอมอาหารก็จะรักษาไว้รับประทานได้นานขึ้นและกลายเป็นเมนูที่ทุกครัวเรือนมักมีติดบ้านไว้ ดังคำบอกกล่าวของผู้สูงอายุในชุมชน (ผู้สูงอายุสี่) ที่กล่าวว่า

“แต่ก่อนไม่มีขนมกิน จะทำฟริกเกลือมะพร้าวเก็บไว้ให้เด็ก ๆ
กินเล่นแทนขนม หรือพกไปตามท้องไร่ท้องนา เอาไปโรยกินกับ
ข้าวเหนียวหรือข้าวสวยก็ได้” (ผู้สูงอายุสี่)

การประยุกต์โดยการนำพืชผักสมุนไพรและวัตถุดิบ เนื้อสัตว์ที่หาได้ในท้องถิ่นมาประกอบอาหารเฉพาะท้องถิ่นจนมีเอกลักษณ์เฉพาะ อาทิ เมนูต้มยำแสง เป็นอาหารประเภทต้มไก่บ้านที่แตกต่างจากพื้นที่อื่นโดยมีการปรุงใส่เครื่องเทศ ได้แก่ ข่า ตะไคร้ ฟริกไทย หอมแดง กระเทียม ปรุงรสด้วยน้ำตาลปีบ น้ำมะขามเปียก และน้ำปลา เมนูต้มกะทิผักทอง เป็นการนำผักทองมาประกอบเป็นอาหารคาวประเภทต้มกะทิ มีส่วนประกอบ กะทิ กระเทียม ฟริกไทย แล้วใส่กุ้งแห้ง ปรุงรสด้วย เกลือป่น น้ำตาลปีบ และน้ำปลา นอกจากนี้ยังมีอาหารไทยโบราณภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบางรักน้อย ที่นำเอาพืชผักสมุนไพรมาเป็นส่วนประกอบสำคัญในการประกอบอาหาร อาทิ แกงอ่อมใบยอ แกงเนื้อใบชะพลู แกงปลาดุกหัวตาล ซึ่งเป็นการนำเอา

พืชผักสมุนไพรมาประกอบอาหารทำให้ผู้รับประทานได้รับประโยชน์จากสรรพคุณของพืชผักสมุนไพรเหล่านั้น เปรียบเหมือนการทำอาหารให้เป็นยาในการบำรุงรักษาสุขภาพ ดังคำบอกกล่าวของผู้สูงอายุในชุมชน (ผู้สูงอายุหนึ่ง) ที่กล่าวว่า

“แต่ก่อนในชุมชนมีต้นตาลเยอะตามหัวไร่ปลายนา แต่เดี๋ยวนี้ไม่ค่อยเหลือแล้วเพราะที่นาชาวบ้านขายเกือบหมดแล้ว ตอนนี้มีแต่พืชผักสมุนไพรที่ชาวบ้านยังปลูกกันตามบ้าน ทั้งชะพลู ใบยอ ขิง ข่า ตะไคร้” (ผู้สูงอายุหนึ่ง)

ผลไม่เอกลักษณ์ประจำท้องถิ่นที่สำคัญ คือทุเรียนนนท์ซึ่งสะท้อนภูมิปัญญาการเพาะปลูก การทำสวนของชาวชุมชนบางรักน้อย จังหวัดนนทบุรี ที่มีมาอย่างยาวนาน และผู้คนให้ความนิยมกันมาตั้งแต่อดีต มีชื่อเสียงเป็นที่กล่าวขานกันทั่วประเทศ ในด้านรสชาติที่มีความอร่อย เนื้อละเอียด นุ่มหนาและรสชาติดี โดยเฉพาะพันธุ์ก้านยาว ซึ่งมีราคาที่สูงเป็นอย่างมาก จุดเด่นในการขายทุเรียนนนท์ คือ ทางสวนจะมีการเปิดสั่งจองประมาณ 1 เดือนก่อนจะตัดผลผลิตออกขาย และจุดเด่นของการขายทุเรียนนนท์ โดยจะขายผ่านทางออนไลน์ ได้แก่ Facebook Line เป็นต้น ซึ่งจะมีการติดชื่อของลูกค้าที่สั่งจองไว้ เมื่อถึงเวลาได้ผลผลิต ดังคำบอกกล่าวของผู้นำชุมชน (ผู้นำชุมชนหนึ่ง) ที่กล่าวว่า

“ทุเรียนนนท์ได้รับการจด GI (สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์) ทำให้ทุเรียนนนท์มีราคาสูง จะมีคนมาสั่งจองก่อนตัดผลออกขายทุกปี” (ผู้นำชุมชนหนึ่ง)

การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนบางรักน้อยจากผู้สูงอายุในชุมชน ทำให้ได้ข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนบางรักน้อย ซึ่งแตกต่างจากชุมชนอื่น เป็นภูมิปัญญาที่มีคุณค่าของชุมชน การศึกษารวบรวมข้อมูลจึงเป็นส่วนหนึ่งในการรักษาเอกลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่นไว้ให้คงอยู่ต่อไป

5.2.2 คุณค่าทางประวัติศาสตร์

การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นช่วยส่งเสริมให้ได้เข้าใจประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนบางรักน้อย และภูมิปัญญาในชุมชน อาทิ การปลูกทุเรียนนนท์ มะม่วงยายกล่ำ การถนอมอาหารกล้วยอบแผ่น และอาหารไทยโบราณต่าง ๆ ของท้องถิ่น ข้อมูลประวัติศาสตร์ความ

เป็นมา การพัฒนาเปลี่ยนแปลงเพื่อประยุกต์กับการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนในยุคสมัยต่าง ๆ ช่วยให้เรียนรู้คุณค่าประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านช่วงเวลาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

ความเป็นมาของ “ทุเรียนนนท์” เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายของจังหวัดนนทบุรีตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้เป็นอย่างดี โดยพบข้อมูลหลักฐานจากเอกสาร ระบุว่า ทุเรียนแพร่กระจายเข้ามาทางใต้ของประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ. 2330 ต่อมาได้มีการนำเอาพันธุ์ทุเรียนต่าง ๆ เข้ามาปลูกเป็นสวนทุเรียนอย่างแพร่หลายในแถบธนบุรีตามแนวแม่น้ำเจ้าพระยาและขยายพื้นที่มาจนถึงจังหวัดนนทบุรี (ศูนย์การเรียนรู้เพื่ออนุรักษ์ทุเรียนพื้นบ้านนนทบุรี, 2562)

ในปี พ.ศ.2554 มีการเกิดน้ำท่วมใหญ่ สร้างความเสียหายต่อพื้นที่เพาะปลูกทุเรียนจำนวนมาก ประกอบกับความเจริญของสังคมเมือง การเกิดของหมู่บ้านจัดสรร การตัดถนนใหม่ๆ หลายสาย การก่อสร้างรถไฟฟ้า การขยายของความเป็นเมือง ที่ดินราคาสูง การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ส่งผลกระทบต่ออาชีพการทำสวนทุเรียนที่ลดลงอย่างต่อเนื่องดังคำบอกเล่าของผู้นำชุมชน (ผู้นำชุมชนสอง) ที่กล่าวว่า

“ทุเรียนนนท์ปลูกกันมานานตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตายาย ไม่รู้แน่ชัดว่าเมื่อไหร่ แต่สวนทุเรียนล้มครั้งสำคัญที่จำได้ตอนน้ำท่วมใหญ่ ครั้งล่าสุด ปี 2554 ทุเรียนตายเยอะมาก ที่ปลูกใหม่หลังจากนั้นใช้เวลา 5-6 ปี กว่าจะเป็นลูก” (ผู้นำชุมชนสอง)

ความเป็นมาของภูมิปัญญา “มะม่วงพันธุ์ยายกล่ำ” มีรสชาติหวานหอมและคุณภาพดี แม้ว่าปัจจุบันจะมีเกษตรกรนำพันธุ์ไปขยายพื้นที่ปลูกนอกเขตตำบลบางรักน้อย ก็ไม่สามารถที่จะทำให้รสชาติของมะม่วงพันธุ์ยายกล่ำที่มีคุณภาพเท่ากับที่ปลูกในตำบลบางรักน้อย ซึ่งเป็นมะม่วงพันธุ์ดั้งเดิมของจังหวัดนนทบุรี มีประวัติเรื่องเล่าที่กล่าวถึงที่มาของชื่อว่า “มะม่วงยายกล่ำ” ตามคำบอกเล่าของผู้นำชุมชน (ผู้นำชุมชนหนึ่ง) ที่กล่าวว่า

“ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีเกษตรกรบางรักน้อยนำมะม่วงไปถวาย พระองค์ท่าน รัชกาลที่ 5 ได้ทรงเสวยแล้วรู้สึกอร่อยจึงมี พระราชดำรัสถามเกษตรกรที่นำไปถวายให้ว่าชื่อพันธุ์อะไร เกษตรกรบอกว่าไม่มีชื่อพันธุ์ แล้วพระองค์พระราชดำรัสถามว่า มะม่วงนี้เป็นของใคร เกษตรกรตอบว่าเป็นต้นมะม่วงของยายกล่ำ ซึ่งเป็นชาวบ้านในสมัยนั้น จึงได้ชื่อว่า “มะม่วงยายกล่ำ” ตั้งแต่นั้น เป็นต้นมา” (ผู้นำชุมชนหนึ่ง)

ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบางรักน้อยที่ได้จากประสบการณ์ของผู้สูงอายุในชุมชน เป็นการสะท้อนประวัติความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน ที่แสดงให้เห็นว่าชุมชนเป็น แหล่งที่เพาะปลูกผลไม้ประจำท้องถิ่น ได้แก่ ทุเรียนนนท์ มะม่วงยายกล่ำ ที่มีคุณภาพดีและมี ลักษณะเฉพาะของชุมชนท้องถิ่น

5.2.3 คุณค่าด้านเศรษฐกิจ

การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นแสดงให้เห็นการพัฒนาที่สามารถสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ จากเอกลักษณ์ของชุมชน เช่น ทุเรียนนนท์ มะม่วงยายกล่ำ การแปรรูปกล้วยที่มีอยู่ในท้องถิ่น ให้เป็นกล้วยอบแผ่นช่วยเพิ่มมูลค่าของผลผลิตจากภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มีราคาสูงขึ้น ภูมิปัญญา ดังกล่าวสามารถสร้างเป็นอาชีพนำมาซึ่งรายได้และการพึ่งพาตนเองของคนในชุมชนบางรักน้อย ดังนี้

ภูมิปัญญาการเพาะปลูกสวนผลไม้แบบผสมผสาน ทั้งการปลูกทุเรียน มะม่วง มังคุด ละมุด ชมพู่ กล้วย ขนุน มะไฟ ส้ม เป็นต้น ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นผลไม้ที่มีรสชาติดีและสามารถ นำออกจำหน่ายต่อผู้บริโภคได้ การเพาะปลูกสวนผลไม้แบบผสมผสานเป็นการปรับตัวต่อสภาพ พื้นที่ ซึ่งลักษณะของดินตะกอนลุ่มแม่น้ำในพื้นที่ตำบลบางรักน้อยเหมาะกับการเพาะปลูกผลไม้ มีการยกร่องสวน และทำการปลูกไม้ผลหลายชนิดผสมผสานกัน นอกจากพันธุ์ไม้แต่ละชนิดจะ เกื้อกูลกัน เช่น การปลูกไม้ผลเป็นแนวล้อมรอบเพื่อกันลม การปลูกไม้ผลอายุสั้นเพื่อให้ร่มเงา ไม้ผลเหล่านั้นยังให้ผลผลิตได้หลากหลายทั้งไม้ผลระยะสั้น เช่น กล้วย ส้ม และไม้ผลระยะยาว เช่น ทุเรียน มะม่วง มังคุด ขนุน กระท้อน เป็นต้น ดังคำบอกกล่าวของผู้สูงอายุในชุมชน (ผู้สูงอายุสี่และห้า) ที่กล่าวว่า

“ชาวบ้านทำสวนทุเรียนมักจะปลูกผลไม้หลาย ๆ อย่าง มีมังคุด มะม่วง กล้วย ขนุน กระท้อนด้วย” (ผู้สูงอายุสี่)

“ปลูกทุเรียนกว่าจะออกลูกนาน 5-6 ปี เลยต้องปลูกผลไม้อื่น ๆ ด้วย จะขายได้ก่อนระหว่างรอทุเรียน” (ผู้สูงอายุห้า)

ภูมิปัญญาการเพาะปลูกไม้ผล พืชเศรษฐกิจที่หลากหลายเหล่านี้ สามารถหมุนเวียน ให้ผลผลิตได้ตลอดทั้งปี ทำให้ชาวสวนมีรายได้อย่างต่อเนื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นการเพาะปลูก ผลไม้ของชุมชนบางรักน้อย นับเป็นภูมิปัญญาการประกอบอาชีพ และการสร้างรายได้เลี้ยง ครอบครั

การปลูกทุเรียนนนท์ของชาวบ้านตำบลบางรักน้อยมีการเพาะปลูกเชิงเกษตรอินทรีย์ มีการจัดระบบพื้นที่เพาะปลูก และการวางแผนการเพาะปลูกเป็นอย่างดี มีการใช้ปุ๋ยพืชสดจาก ต้นทองหลาง และปุ๋ยอินทรีย์เพื่อให้ได้ผลทุเรียนที่มีคุณภาพสูง มีการเว้นระยะการปลูกอย่าง เหมาะสมโดยพื้นที่ 1 ไร่ จะปลูกทุเรียนประมาณ 25 ต้น เมื่อทุเรียนออกผลจะมีการตัดแต่ง คัดเลือกปลูกทุเรียนให้เหลือ 5-8 ลูกต่อต้น เพื่อให้มีคุณภาพดีอย่างสม่ำเสมอทุกลูก การใส่ใจใน ขั้นตอนของการเพาะปลูก ทำให้ทุเรียนนนท์เป็นทุเรียนที่มีเอกลักษณ์ ทั้งสีผิว ลักษณะหนาม เนื้อละเอียด นุ่มหนา และรสชาติอร่อย หวานมัน ละมุนลิ้น กลิ่นไม่รุนแรงมาก ตลอดจนปลอด สารพิษ ได้รับการจด GI สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ทำให้ราคาของทุเรียนนนท์มีราคาที่สูงเป็น อย่างมาก ดังคำบอกกล่าวของผู้นำชุมชน (ผู้นำชุมชนหนึ่ง) ที่กล่าวว่า

“ทุเรียนนนท์มีราคาแพงโดยเฉพาะก้านยาว ขายลูกละ 4,000-5,000 บาท เพราะมีเอกลักษณ์ ทั้งสีผิว ลักษณะหนาม เนื้อละเอียด นุ่มหนา และรสชาติอร่อย หวานมัน ละมุนลิ้น” (ผู้นำชุมชนหนึ่ง)

ภูมิปัญญา “กล้วยอบแผ่น” เป็นภูมิปัญญาการถนอมอาหารของผลิตผลการเกษตร มี การปรับปรุงกระบวนการผลิต มีการคัดสรรวัตถุดิบ และพัฒนาเทคนิควิธีการผลิตที่เกิดจาก ประสบการณ์ ทำให้มีรสชาติที่เป็นเอกลักษณ์ แตกต่างจากกล้วยอบของชุมชนอื่น เนื่องจากมี ความหวานของกล้วยโดยธรรมชาติ กล้วยอบแผ่นสามารถรับประทานได้ทุกช่วงวัย นอกจากนั้น การบรรจุภัณฑ์ที่เน้นความสะอาด ถูกหลักอนามัย ซึ่งการผลิตเป็นกล้วยอบแผ่นของชุมชน บางรักน้อยได้รับความนิยมนจนสามารถพัฒนาสู่วิสาหกิจชุมชน และมีการรวมกลุ่มเป็นกลุ่ม แม่บ้านเกษตรกรผู้ผลิตกล้วยอบแผ่น เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพของชุมชนบางรักน้อยซึ่งได้รับ การรับรองจากกรมควบคุมอาหารและยา (อย.) ในปี พ.ศ. 2544 และได้รับการขึ้นทะเบียน อาหารแปรรูปตามโครงการ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” ภายใต้การสนับสนุนขององค์การ บริหารส่วนตำบลบางรักน้อย และได้รับผลการคัดสรรสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ไทย ระดับ 4 ดาว ในปี พ.ศ. 2552 กล้วยอบแผ่นผลิตภัณฑ์คุณภาพของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน สร้าง มูลค่าทางเศรษฐกิจให้แก่ชุมชน (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงาน โครงการอัน เนื่องมาจากพระราชดำริ, 2562) ดังคำบอกกล่าวของผู้สูงอายุในชุมชน (ผู้สูงอายุหก) ที่กล่าวว่า

“หลังน้ำท่วมปี 54 ชาวบ้านปลูกกล้วยจำนวนมาก จนกล้วยล้นตลาด ขายก็ไม่ได้ราคา ไม่รู้จะเอาไปทำอะไร กินก็ไม่ทัน เอาไปให้ใคร ก็มีทุกบ้าน พัฒนาการชุมชนได้มาแนะนำให้ทำกล้วยตาก และพัฒนา มาเป็นกล้วยอบแผ่น” (ผู้สูงอายุหก)

การพัฒนาผลิตภัณฑ์กล้วยอบแผ่นซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน ช่วยถนอมอาหารให้เก็บไว้ได้นาน และเพิ่มมูลค่าของผลผลิตทางการเกษตรที่มีจำนวนมากในพื้นที่ให้มีราคาสูงขึ้นสามารถจำหน่ายได้ในวงกว้างมากขึ้น นอกจากนั้นยังเป็นการสร้างอาชีพสร้างรายได้ให้กับกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรในชุมชนอีกด้วย ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถนำไปสู่การสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ พัฒนาให้เป็นแนวทางในการประกอบอาชีพ หรืออาชีพเสริมได้ อาทิ อาชีพชาวสวนเพาะปลูกทุเรียนนนท์ มะม่วงยายกล่ำที่มีลักษณะเฉพาะของชุมชนทำให้มีราคาสูง การแปรรูปกล้วยที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้เป็นกล้วยอบแผ่นสามารถเก็บไว้ได้นาน เป็นการเพิ่มมูลค่าของกล้วยให้มีราคาสูงขึ้น นอกจากการสร้างมูลค่าให้กับภูมิปัญญาท้องถิ่นแล้ว ผู้ที่ได้เรียนรู้สามารถศึกษาแนวทางเพื่อนำไปสู่การประกอบอาชีพ และสร้างรายได้ในอนาคต

5.2.4 คุณค่าการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนนับว่ามีส่วนสำคัญต่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนในชุมชนเป็นการศึกษาเรียนรู้จากธรรมชาติและสภาพแวดล้อมได้อย่างเหมาะสม มีการใช้ และดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน การเพาะปลูกในพื้นที่จะเน้นการเพาะปลูกแบบปลอดสารพิษใช้ธรรมชาติดูแลธรรมชาติ การจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อให้เหมาะสมกับการเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตรของชุมชนบางรักน้อย ซึ่งในการเพาะปลูกผลไม้ไม่ต้องอาศัยการดูแลสภาพแวดล้อมให้เหมาะสม การอนุรักษ์และคงอาชีพการเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตรในตำบลบางรักน้อยมีส่วนสำคัญที่ช่วยคงพื้นที่สีเขียวให้เป็นปอดของชุมชน

วิถีชีวิตดั้งเดิมของคนในชุมชนมีการพึ่งพาอาศัยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในการดำเนินชีวิต ใช้ชีวิตอยู่ท่ามกลางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และดำรงชีวิตแบบพึ่งพาธรรมชาติ อาทิ การประกอบอาชีพ การเพาะปลูก การประกอบอาหาร มีการประยุกต์ใช้ธรรมชาติเพื่อธรรมชาติ โดยใช้สารอินทรีย์ในการเพาะปลูก มีการหมุนเวียนใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ตามธรรมชาติ คนในชุมชนจึงเห็นความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน สามารถดำเนินชีวิตร่วมกับสิ่งแวดล้อมได้อย่างกลมกลืน ดังคำบอกกล่าวของผู้นำชุมชน (ผู้นำชุมชนหนึ่ง) และผู้สูงอายุในชุมชน (ผู้สูงอายุหนึ่ง) ที่กล่าวว่า

“ชาวบ้านแต่เดิมมีอาชีพเพาะปลูก แต่ก่อนในชุมชนอุดมสมบูรณ์มาก
ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว สามารถจับปลาจากแม่น้ำลำคลองตาม
ธรรมชาติ แต่ยุคนี้แม่น้ำเน่าเสีย ลำคลองตื้นเขินไปหมด” (ผู้นำ
ชุมชนหนึ่ง)

“คนในพื้นที่ขายที่ดินให้คนข้างนอกย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนมากขึ้น
มีแต่คนดั้งเดิมที่ยังปลูกพืชผักกินเอง และยังเหลือทำสวนผลไม้
ไม่มากนัก” (ผู้สูงอายุหนึ่ง)

ปัจจุบันภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนต้องพบกับความท้าทายของความเป็นเมืองและ
ความทันสมัยของเทคโนโลยี เข้ามากลืนกินวิถีชีวิตและภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน อาทิ การ
ตัดถนน สิ่งปลูกสร้าง บ้านจัดสรร ตึกแถว ซึ่งส่งผลกระทบต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมลง
ปัญหาของมลภาวะ ฝุ่นละออง คิวพิษ ขยะมูลฝอย น้ำเน่าเสีย ความเป็นเมืองมีผลกระทบต่อ
วิถีชีวิตของคนในชุมชนมากขึ้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนนับว่ามีส่วนสำคัญต่อการอนุรักษ์
ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน อาทิ การปลูกพืชแบบปลอดสารพิษโดยใช้ธรรมชาติดูแล
ธรรมชาติ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อให้เหมาะสมกับการเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตรของ
ชุมชน นอกจากช่วยในการเพาะปลูกแล้วยังช่วยให้ชุมชนมีพื้นที่สีเขียวให้เป็นปอดของชุมชนอีก

5.2.5 คุณค่าทางสังคม

การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นนอกจากการพึ่งพาธรรมชาติแล้ว ยังเป็นการเสริมสร้าง
ความสัมพันธ์อันดีของคนในชุมชนให้ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงสะท้อนให้เห็น
วิถีชีวิตของการอยู่ร่วมกันในชุมชนจนเกิดเป็นแบบแผนความสัมพันธ์ การร่วมมือกันในชุมชน
ผ่านกิจกรรม ประเพณี วัฒนธรรม หรืองานบุญต่าง ๆ ที่ชาวบ้านชุมชนบางรักน้อยมาร่วมแรง
ร่วมใจกันในกิจกรรมสำคัญ ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การประกอบ
อาหารไทยโบราณทั้งคาวและหวาน เกิดการถ่ายทอดภูมิปัญญาในทุกระดับทั้งในระดับครอบครัว
ชุมชน และสังคม นอกจากทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันแล้ว ยังช่วยสร้างความ
ยึดเหนี่ยวผูกพันกันทางสังคมของชาวชุมชนบางรักน้อยได้เป็นอย่างดี ดังคำบอกกล่าวของ
ผู้สูงอายุในชุมชน (ผู้สูงอายุสาม) ที่กล่าวว่า

“อาหารโบราณของชุมชนจะทำในเวลาที่ม้งงานบุญใหญ่ที่วัด แม่ครัว
ฝีมือดีจะมาช่วยกันทำกับข้าว นอกจากนั้นจะช่วยกันตกแต่งสถานที่
และช่วยในพิธีกรรมต่าง ๆ” (ผู้สูงอายุสาม)

ภาพความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมาร่วมกันประกอบอาหารในงานบุญใหญ่ร่วมกัน
อาทิ ในวันเข้าพรรษา วันออกพรรษา การช่วยเหลือกันในประเพณีต่าง ๆ การทำบายศรีร่วมกัน
สะท้อนให้เห็นถึงการช่วยเหลือในกิจกรรมและความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน นอกจากนั้นชาวบ้าน

ที่ประกอบอาชีพเดียวกันยังรวมกลุ่มกันเพื่อช่วยเหลือ สนับสนุน แลกเปลี่ยนความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกัน ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงสะท้อนคุณค่าความสัมพันธ์ที่ดีของคนในชุมชน

5.3 คุณค่าของผู้สูงอายุในชุมชนบางรักน้อย

การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้สูงอายุในชุมชนบางรักน้อย จังหวัดนนทบุรี เป็นการรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุที่มีคุณค่าด้านต่างๆ ทำให้ได้ศึกษาเรียนรู้คุณค่าสำคัญของผู้สูงอายุในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น สอดคล้องกับแนวคิดคุณค่าของผู้สูงอายุของอรทัย อาจอ่ำ (2553) ซึ่งนำมาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ ดังนี้

5.3.1 คุณค่าในทางประวัติศาสตร์ ผู้มีประสบการณ์มาก่อน

ผู้สูงอายุยังคงมีคุณค่า มีความหมายต่อสังคมในการสร้างประวัติศาสตร์ การสืบทอดการบอกเล่าประวัติศาสตร์ หรือการให้ข้อมูลที่มีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจเรื่องราวในอดีต เชื่อมต่อกับสังคมปัจจุบัน (อรทัย อาจอ่ำ, 2553) การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นจากผู้สูงอายุชุมชนบางรักน้อย พบว่า ผู้สูงอายุในชุมชนเป็นผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์มาก่อน โดยเป็นผู้เรียนรู้และต่อยอดภูมิปัญญาของชุมชน จนกลายเป็นผู้รู้ที่สามารถถ่ายทอดประสบการณ์ทางภูมิปัญญาในรูปแบบเรื่องเล่าจากประสบการณ์ที่เคยผ่านมาก่อน ซึ่งความเป็นมาของภูมิปัญญาที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของชุมชน ผู้สูงอายุจึงถือเป็นหน้าประวัติศาสตร์ที่ยังมีชีวิตอยู่ของชุมชน ควรที่จะมีการศึกษาเรียนรู้องค์ความรู้ ภูมิปัญญา และประวัติศาสตร์ความเป็นมาต่างๆ ในชุมชนเอาไว้ องค์ความรู้เหล่านั้นยังสะท้อนให้เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาที่ผ่านช่วงเวลาต่างๆ มีการปรับเปลี่ยน พัฒนา สร้างองค์ความรู้ให้เกิดภูมิปัญญาของชุมชนที่เป็นการปรับตัวตามยุคสมัยในช่วงเวลาต่างๆ สะท้อนให้เห็นคุณค่าของผู้สูงอายุที่มีความรู้และประสบการณ์ในชุมชนผ่านช่วงเวลาและยุคสมัยต่างๆ ดังคำบอกกล่าวของผู้นำชุมชน (ผู้นำชุมชนหนึ่ง) ที่กล่าวว่า

“พ่อแม่เล่าให้ฟังว่าที่มาของชื่อมะม่วงท้องถิ่น แต่ดั้งเดิมชื่อมะม่วง
ยายกล่ำ มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5” (ผู้นำชุมชนหนึ่ง)

ผู้สูงอายุมีประสบการณ์มาอย่างยาวนานผ่านสถานการณ์ หรือเหตุการณ์ปัญหาในช่วงเวลาต่างๆ ที่มีความท้าทายและความเปลี่ยนแปลงทำให้เกิดการเรียนรู้และการแก้ปัญหาของช่วงเวลานั้น ดังคำบอกกล่าวของผู้สูงอายุในชุมชน (ผู้สูงอายุหก) ที่กล่าวว่า

“จุดเริ่มต้นกลุ่มสตรีผู้ผลิตกล้วยอบแผ่นจัดตั้งกลุ่ม ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536 มีเจ้าหน้าที่เคหะกิจเกษตรสนับสนุนการทำกล้วยตากพลังงานแสงอาทิตย์ต่อมาปี พ.ศ. 2537 ได้ปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตมาเป็นตูบมาตรฐาน ต่อมา มีการปรับปรุงกระบวนการผลิตเป็นกล้วยอบแผ่น และการบรรจุภัณฑ์โดยเน้นความสะดวก ถูกหลักอนามัย จนได้รับการรับรองจากกรมควบคุมอาหารและยา (อย.) ในปี 2544 และได้รับการขึ้นทะเบียนอาหารแปรรูปตามโครงการ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” และได้รับผลการคัดสรรสุดยอดหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ไทย ระดับ 4 ดาว ในปี พ.ศ. 2552 ในปี พ.ศ. 2554 ได้เกิดน้ำท่วมใหญ่ ภายหลังน้ำท่วมชาวบ้านได้กลับมาปลูกสวนผลไม้ มีการกล้วยจำนวนมากเนื่องจากสามารถให้ผลผลิตได้เร็ว เกิดปัญหาผลิตผลกล้วยล้นตลาด กลุ่มผู้ผลิตกล้วยอบแผ่นมีส่วนสำคัญในการช่วยเหลือเกษตรกรในการรับซื้อผลผลิตนำมาแปรรูปผลิตผลของกล้วยเพื่อสามารถจำหน่ายได้กว้างมากขึ้น” (ผู้สูงอายุหก)

ผู้สูงอายุได้ผ่านการเรียนรู้และประสบการณ์ผ่านช่วงเวลาต่าง ๆ ทำให้เกิดการเรียนรู้ซึมซับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน เป็นความรู้ของพื้นที่ที่มีคุณค่า หากไม่มีการศึกษาและเก็บข้อมูลไว้ ประวัติศาสตร์เหล่านี้อาจสูญหายลดเลือนไป การประสบปัญหาทำให้เกิดการเรียนรู้และการปรับตัวในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ทำให้เกิดการพัฒนาและความก้าวหน้าทางภูมิปัญญาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับรศรินทร์ เกรย์และคณะ (2556) ที่ศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องสังคมจากอดีตสู่ปัจจุบันผ่านองค์ความรู้ภูมิปัญญาต่าง ๆ ให้แก่คนในสังคม และสอดคล้องกับพงษ์ไพบุลย์ ศิลาวราเวทย์ (2545) ที่ศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ยังรับรู้ว่ามีคุณค่าเนื่องจากเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ที่ยาวนาน และมีความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อลูกหลาน

5.3.2 คุณค่าในฐานะผู้นุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ผู้สูงอายุมีบทบาทอย่างมากในการฟื้นฟูอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจากการมีวิถีชีวิตและความรู้ที่ฝังลึกในอดีตที่สอดคล้องกับธรรมชาติ จึงมีส่วนสำคัญต่อการอนุรักษ์และไม่ใช่ผู้ที่ทำลายธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม (อรทัย อาจอำ, 2553) การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นจากผู้สูงอายุในชุมชนบางรักน้อย พบว่าผู้สูงอายุยังคงใช้วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมในชุมชนที่อยู่ร่วมกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีการเรียนรู้เพื่อปรับตัวต่อสภาพแวดล้อม โดยสิ่งแวดล้อมมีส่วนสำคัญในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน โดยเป็นทั้งแหล่งอาหาร แหล่งประกอบอาชีพ

และเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิต ผู้สูงอายุมีการปรับตัวกับธรรมชาติ อาทิ การเพาะปลูกพืชผักสวนครัว นำมาใช้ประกอบอาหาร ทำให้ได้พืชผักปลอดสารพิษสำหรับรับประทานในชีวิตประจำวัน ลดการใช้สารพิษและยาฆ่าแมลง ผู้สูงอายุมีการอนุรักษ์อาชีพการเพาะปลูกทุเรียนนนท์ และมะม่วงพันธุ์ยายก่ำซึ่งเป็นพันธุ์ดั้งเดิมให้คงอยู่และเป็นเอกลักษณ์ที่มีชื่อเสียงของชุมชน

การอนุรักษ์ในการใช้ประโยชน์ และการหมุนเวียนทรัพยากรให้คุ้มค่า อาทิ การปลูกมะม่วงเป็นแนวกันลม การปลูกกล้วยเป็นเสมือนฟ้เลี้ยงคอยอนุบาลต้นทุเรียน ยังมีการนำกล้วยไปใช้ประโยชน์อีกมากมาย เช่น นำไปเป็นใบตองห่ออาหาร ต้มอ่อน และผลกล้วยดิบนำไปประกอบอาหาร ผลกล้วยสุกใช้รับประทานหรือนำไปแปรรูปหรือทำขนม ลำต้นกล้วยนำไปใช้เป็นอาหารสัตว์ ใบหรือลำต้นที่เหลือของกล้วยนำไปทำเป็นปุ๋ยพืชสด และช่วยรักษาความชุ่มชื้นของผิวดินรอบโคนต้นไม้ผลอื่นๆ ในช่วงฤดูร้อน การเพาะปลูกโดยใช้ธรรมชาติดูแลธรรมชาติ เป็นการดำเนินชีวิตที่อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างสมดุลและสอดคล้องประสานกับธรรมชาติ วิถีชีวิตที่อิงอยู่กับธรรมชาติช่วยในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้ให้ยาวนาน ดังคำบอกกล่าวของผู้นำชุมชน (ผู้นำชุมชนหนึ่ง) และผู้สูงอายุในชุมชน (ผู้สูงอายุหนึ่ง) ที่กล่าวว่า

“การเพาะปลูกทุเรียนที่นี้จะพึ่งธรรมชาติ ขุดร่องสวนเก็บน้ำ มี
การปลูกไม้ผลชนิดต่างๆ เป็นแนวกันลม ปลูกกล้วยคอยให้ร่มเงา
และความชุ่มชื้น ปลูกทองหลางให้ใบร่วงมาเป็นปุ๋ยให้ทุเรียน”
(ผู้นำชุมชนหนึ่ง)

“วิถีชีวิตชาวบ้านพึ่งพาธรรมชาติ หาดอาหารจับปลาจากแม่น้ำ
ลำคลอง ปลูกพืชผักกินเองในบ้าน ไม่เหมือนสมัยนี้พึ่งแต่ตลาด
ร้านค้า” (ผู้สูงอายุหนึ่ง)

“คนเก่า คนแก่พยายามรักษาที่ดินการเพาะปลูกแบบเดิมไว้ให้
ลูกหลาน แต่เด็กยุคใหม่ ๆ ไม่ค่อยสนใจ เขาไปทำงานข้างนอก
กันหมด” (ผู้สูงอายุเก่า)

ผู้สูงอายุที่มีประสบการณ์ในการอยู่กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ดีของชุมชน มีส่วนสำคัญในการอนุรักษ์วิถีเพาะปลูกและใช้วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมที่พึ่งพิงอยู่กับธรรมชาติ มีการประยุกต์และหมุนเวียนใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพ ไม่ทำลายหรือเบียดเบียนต่อสิ่งแวดล้อม

5.3.3 คุณค่าในฐานะปราชญ์ผู้รอบรู้ ผู้สร้างสรรค์ภูมิปัญญาในชุมชน

ผู้สูงอายุยังมีคุณค่าและทำคุณประโยชน์ให้แก่สังคม โดยการเป็นที่ปรึกษาตามหน่วยงานต่าง ๆ เป็นราชบัณฑิตที่มีความรู้และความเชี่ยวชาญในสาขาต่าง ๆ เป็นวุฒิสภา ธาราธรรม และผู้สูงอายุยังมีคุณค่าในการเป็นผู้มีภูมิปัญญา มีความรู้ ความชำนาญ และมีประสบการณ์สูงในการสืบสานและถ่ายทอดภูมิปัญญาให้กับคนรุ่นหลังในชุมชนได้เรียนรู้ในการเป็นวิทยากร ครูสอนดนตรีไทย สอนทำของเล่น ให้แก่เด็กและเยาวชนในชุมชน อีกทั้งเป็นผู้สืบสานพิธีกรรมทางศาสนาและประเพณีนิยมต่าง ๆ รวมทั้งดำรงศิลปวัฒนธรรมในชุมชนอีกด้วย (กุศล สุนทรธาดา, 2553) การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นจากผู้สูงอายุในชุมชนบางรักน้อย นอกจากทำให้รับรู้ถึงคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนแล้ว ยังทำให้เห็นถึงคุณค่าของผู้สูงอายุในชุมชน ซึ่งคนในยุคก่อนได้มีส่วนริเริ่มสร้างสรรค์และพัฒนาภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ ทั้งด้านการประกอบอาชีพ การเพาะปลูก การประกอบอาหาร การถนอมอาหาร และวิถีชีวิตประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ ผู้สูงอายุมีส่วนในการศึกษา และพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้มาอย่างต่อเนื่อง จนเป็นที่ยอมรับยกย่องให้เป็นผู้รอบรู้ และปราชญ์ของชุมชน อาทิ ปราชญ์มะม่วงยายกล่ำและทุเรียนนนท์ ผู้สร้างสรรค์ภูมิปัญญาการทำกล้วยอบแผ่น เป็นภูมิปัญญาการถนอมอาหารของผลิตภัณฑ์เกษตร กล้วยเป็นผลผลิตจากสวนเมื่อมีจำนวนมาก ไม่สามารถขายได้ทัน มีการใช้ความรู้ในการแปรรูปผลิตภัณฑ์รูปแบบต่าง ๆ ตั้งแต่กล้วยตาก จนเกิดความชำนาญในเรื่องการถนอมอาหาร และพัฒนาการผลิตเป็นกล้วยอบแผ่นซึ่งได้รับความนิยมจนสามารถพัฒนาสู่สาหกิจชุมชน ดังคำบอกกล่าวของผู้นำชุมชน (ผู้นำชุมชนหนึ่ง) และผู้สูงอายุ (ผู้สูงอายุหก) ในชุมชนที่กล่าวว่า

“มะม่วงยายกล่ำเป็นมะม่วงประจำท้องถิ่น มีต้นกำเนิดจากชุมชนบางรักน้อย มีการนำไปเพาะปลูกพื้นที่อื่นแต่รสชาติก็ไม่เหมือนที่นี้ ตอนทางการมาสอบถามข้อมูลก็ให้ข้อมูลไป แล้วเขาก็เรียกว่าปราชญ์ชุมชนด้านมะม่วงยายกล่ำ” (ผู้นำชุมชนหนึ่ง)

“การทำกล้วยอบแผ่น จะสอนให้กับผู้ที่สนใจ กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร และเด็กเยาวชนในชุมชน และมีการนำสินค้าไปจำหน่ายในงาน OTOP และงานวิสาหกิจชุมชน” (ผู้สูงอายุหก)

ผู้สูงอายุส่วนหนึ่งในชุมชนบางรักน้อย เป็นผู้เชี่ยวชาญหรือปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้และได้รับการยอมรับ มีการถ่ายทอดองค์ความรู้โดยการสอน อธิบาย สาธิต ความรู้ดังกล่าวให้แก่เยาวชน โดยเป็นวิทยากรบรรยายให้ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับผู้ที่สนใจ

5.3.4 คุณค่าในฐานะบทบาทผู้ดำรงรักษาเอกลักษณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน

ผู้สูงอายุมีคุณค่าในการอนุรักษ์ สืบทอด ถ่ายทอด ศิลปะ วัฒนธรรม-จารีตประเพณี อาทิเช่น การละเล่นพื้นบ้าน เพลงพื้นบ้าน การสืบทอดตำนานพื้นบ้าน วรรณกรรมพื้นบ้าน สื่อพื้นบ้าน คติธรรมต่าง ๆ (อรทัย อาจอ่ำ, 2553) การศึกษาองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจากผู้สูงอายุชุมชนบางรักน้อย พบว่า ผู้สูงอายุในชุมชนบางรักน้อยยังมีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน และการประกอบอาชีพ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการพัฒนาต่อยอดเป็นผลิตภัณฑ์วิสาหกิจชุมชน และถ่ายทอดภูมิปัญญาเพื่อส่งต่อให้กับลูกหลานเยาวชนรุ่นหลังในชุมชน ดังคำบอกกล่าวของผู้ในชุมชน (ผู้นำชุมชนหนึ่ง) และผู้สูงอายุ (ผู้สูงอายุหนึ่ง) (ผู้สูงอายุแปด) ในชุมชน ที่กล่าวว่า

“การอนุรักษ์ที่เรียนนนท์ท่ามกลางราคาที่ดินที่สูงขึ้น ทำได้ยาก
สมัยนี้ การที่ยังมีการปลูกอยู่ก็เพื่อเก็บไว้ให้ลูกหลาน” (ผู้นำชุมชน
หนึ่ง)

“ตอนนี้อาหารไทยโบราณมีแต่คนเฒ่าคนแก่ที่ยังมีความรู้ด้านนี้อยู่
ถ้าเด็ก ๆ สมัยนี้ ไม่สนใจก็จะหายไปจากชุมชน” (ผู้สูงอายุหนึ่ง)

“อาหารดั้งเดิมของเรา จะทำกินกันในบ้าน หรือตอนมีงานบุญใหญ่
ที่วัด อย่าง... เข้าพรรษา ออกพรรษา หรือ ทำบุญเลี้ยงพระ”
(ผู้สูงอายุแปด)

การธำรงรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้สูงอายุในชุมชน นอกจากการถ่ายทอดภูมิปัญญาสู่ลูกหลานโดยตรงแล้ว การรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงนับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง ดังเช่นการพยายามอนุรักษ์พื้นที่เพาะปลูกทุเรียนท่ามกลางการกว้านซื้อที่ดินจากนักธุรกิจด้วยราคาสูง ซึ่งสอดคล้องกับโชติกา สิงหาเทพ, ธนิกานต์ ศรีจันทร์ และเสาวนีย์ จันทสิทธิ์ (2561) ที่ศึกษาบทบาทของผู้สูงอายุในการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง พบว่าผู้สูงอายุมีบทบาทในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและนำความรู้ถ่ายทอดสู่ชุมชน อาทิ ด้านหัตถกรรมการทำผ้า หัตถกรรมจักสาน เป็นต้น

5.3.5 คุณค่าทางความคิด และสติปัญญา

ผู้สูงอายุมีความรอบรู้ที่หลากหลายจากประสบการณ์ที่ได้สั่งสมมา รู้จักคิดวิเคราะห์ หรือเสนอวิธีแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง ทั้งในระดับชุมชน และระดับบุคคล นอกจากนั้นยังสามารถ

ยอมรับความเปลี่ยนแปลง และความไม่แน่นอนของชีวิตได้ (อรัญญา อาจอ่ำ, 2553) การศึกษาองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้สูงอายุชุมชนบางรักน้อย พบว่าผู้สูงอายุยังมีศักยภาพทางความคิด สติปัญญาในการทำกิจกรรมของครอบครัว และกิจกรรมสาธารณะที่เป็นประโยชน์กับชุมชนและสังคม ผู้สูงอายุที่มีศักยภาพในการทำกิจกรรมต่าง ๆ อย่างกระตือรือร้น พร้อมจะช่วยเหลือผู้อื่น มีความเสียสละและอุทิศตนต่อครอบครัวและชุมชน ผู้สูงอายุมีศักยภาพทางสติปัญญาในการคิดสร้างสรรค์ และมีองค์ความรู้จากประสบการณ์อย่างยาวนาน สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาสู่ผู้อื่น ช่วยแนะนำการดำเนินชีวิตด้านบวกให้ห่างไกลจากอันตราย จึงนับว่าผู้สูงอายุเป็นผู้ที่มีคุณค่าต่อสังคมอีก ทั้งยังเป็นแบบอย่างที่ดี เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ และการเสียสละต่อส่วนรวม ดังคำบอกกล่าวของผู้สูงอายุในชุมชน(ผู้สูงอายุห้าและหก) ที่กล่าวว่า

“ทุกวันนี้ทำงานเป็นกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร เป็น อสม. และเป็น
กรรมการหมู่บ้านในชุมชน” (ผู้สูงอายุห้า)

“กลุ่มกล้วยอบแผ่น จะมีสมาชิกไม่มากนักช่วยกันทำตั้งแต่ต้นทาง
รับกล้วย บ่ม ปอก ทับ อบ บรรจุ แล้วนำไปจำหน่าย ที่ศูนย์จะมี
คนแวะมาดูงานขอความรู้ ก็ยินดีให้ความรู้และถ่ายทอดความรู้
กับผู้ที่สนใจ” (ผู้สูงอายุหก)

ผู้สูงอายุในชุมชนยังคงมีส่วนร่วมกับชุมชนในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งงานอาสาสมัครงานจิตอาสา และงานที่สร้างรายได้ให้กับกลุ่มและชุมชน เห็นได้ว่าผู้สูงอายุยังมีศักยภาพด้านความคิด และสติปัญญาในการสร้างสรรค์กิจกรรมร่วมกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง

5.4 ความท้าทายของภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้สูงอายุในสังคมเมืองยุคสมัยใหม่

ภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้สูงอายุได้รับการพัฒนา สัมมอรรถความรู้มาอย่างต่อเนื่องยาวนาน การเปลี่ยนแปลงของสังคมยุคสมัยใหม่ได้มีการแผ่ขยายของความเป็นเมือง ทั้งทางด้านโครงสร้างประชากร เศรษฐกิจ สังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ส่งผลกระทบต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น และผู้สูงอายุที่ถูกลดคุณค่า และความสำคัญลง ดังนี้

5.4.1 การเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นเมือง

การขยายตัวของชุมชนเมืองได้ก้าวเข้ามาสู่เขตปริมณฑลอย่างรวดเร็วทั้งสภาพเศรษฐกิจและสังคม มีการพัฒนาระบบการคมนาคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากมาย ส่งผลกระทบต่อชุมชนบางรักน้อย โดยมีการขยายและปรับปรุงถนนสายหลัก การสร้างถนนในซอยย่อยต่าง ๆ ของ

ชุมชนเพื่อให้เกิดความสะดวกในเดินทางมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังมียานพาหนะทางบกที่เพิ่มมากขึ้น เพื่อใช้ในการเดินทางไปมาหาสู่กัน โดยเฉพาะการให้บริการเดินรถสาธารณะ หรือรถโดยสารที่ทางจังหวัดนนทบุรี และของเอกชนได้จัดขึ้นเพื่อบริการประชาชนในการเดินทางสัญจรไปมาทั้งภายในจังหวัด และการเดินทางไปยังกรุงเทพมหานคร นอกจากนี้การสร้างรถไฟฟ้าส่วนต่อขยายสายสีม่วง ส่งผลต่อการเติบโตของที่อยู่อาศัย การสร้างสิ่งปลูกสร้างต่างๆ อาทิ หมู่บ้านจัดสรร คอนโดมิเนียม อาคารพาณิชย์ ห้องชุดต่างๆ รวมทั้งโรงงานอุตสาหกรรม และสถานประกอบการต่างๆ เข้ามาประกอบธุรกิจจำนวนมาก ซึ่งการขยายตัวมายังพื้นที่อย่างรวดเร็ว เป็นผลมาจากเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนที่ได้รับการพัฒนาจากแผนพัฒนาเมื่องนนทบุรี ส่งผลให้ที่ดินมีราคาสูงกว่า 30-40 ล้านบาทต่อไร่ ดังคำบอกกล่าวของผู้นำชุมชน (ผู้นำชุมชนหนึ่งและสอง) ที่กล่าวว่า

“ที่ดินในชุมชนมีราคาสูงมากขึ้นไร่ละ 30-40 ล้านบาท ถึงปลูกทุเรียนก็ไม่คุ้ม ทำให้ชาวบ้านขายที่ดินของตนเอง แล้วไปซื้อที่ดินเพื่อการเพาะปลูกในจังหวัดอื่นที่ราคาถูกกว่า” (ผู้นำชุมชนหนึ่ง)

“ตอนนี้หมู่บ้านจัดสรรเกิดขึ้นเยอะ หากขายที่ดินหมด ต่อไปเราจะไม่มียูที่ให้กับลูกหลานอยู่ ก็อยากจะรักษาให้ลูกหลานได้อยู่ด้วยการทำการเกษตรสมัยใหม่ให้ได้ผลผลิตสูง ให้มันได้ราคา ส่วนที่ติดถนนบางส่วนอาจให้เช่าเพื่อทำธุรกิจ หรือค้าขาย จะได้มีรายได้” (ผู้นำชุมชนสอง)

ชุมชนบางรักน้อยแต่ดั้งเดิมเกิดการเปลี่ยนแปลงจากการขยายตัวของสังคมเมือง ส่งผลต่อการประกอบอาชีพที่เปลี่ยนแปลงไป อันเนื่องมาจากมูลค่าของที่ดินที่มีราคาสูง เกิดการขายต่อที่ดิน จนทำให้อาชีพเกษตรกรรมลดน้อยลง ส่งผลต่อวิถีชีวิต การเพาะปลูก การประกอบอาชีพทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนลดลง

5.4.2 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร

โครงสร้างประชากรในสังคมที่เปลี่ยนแปลงสู่การเป็นสังคมผู้สูงอายุ ส่งผลให้จำนวนผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้น ในเขตพื้นที่ตำบลบางรักน้อย จำนวนผู้สูงอายุ 3,341 คน (กรมกิจการผู้สูงอายุ, 2562) ในขณะที่จำนวนเด็กแรกเกิดถึง 6 ปี มีเพียง 799 คน (ศูนย์ข้อมูลประเทศไทย, 2562) แสดงให้เห็นถึงสัดส่วนของประชากรสูงอายุที่เพิ่มสูงขึ้น แต่ประชากรเกิดใหม่หรือในวัยเด็กน้อยลง เนื่องจากตำบลบางรักน้อยเป็นชุมชนที่มีพื้นที่ติดกรุงเทพมหานครจึงมีการเปลี่ยนแปลง

เข้าสู่สังคมเมืองมีอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจสูง (แผนชุมชนตำบลบางรักน้อย, 2560) นอกจากนั้นการเปลี่ยนแปลงของความเป็นเมืองที่เข้ามาในพื้นที่ในชุมชนบางรักน้อย ส่งผลกระทบต่อประชากรที่มีการอพยพโยกย้าย คนในพื้นที่จำนวนหนึ่งตัดสินใจขายที่ดินเนื่องจากได้ราคาสูง และย้ายถิ่นไปอยู่พื้นที่อื่น โดยประชากรเดิมที่โยกย้ายออกไปส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพเกษตรกรรมในวัยผู้ใหญ่และผู้สูงอายุ และจากการกระจายของความเป็นเมืองทำให้ประชากรจำนวนหนึ่งย้ายเข้ามาอาศัยในพื้นที่ชุมชนบางรักน้อย โดยการเข้ามาซื้อบ้านจัดสรร คอนโดมิเนียม และเช่าบ้าน หรืออพยพมาพักอาศัยอยู่ ดังคำบอกกล่าวของผู้นำชุมชน (ผู้นำชุมชนหนึ่ง) ที่กล่าวว่า

“ชุมชนบางรักน้อยเจริญขึ้นมีถนนหลัก 2 สาย ที่ดินในชุมชนถูกขายไปทำบ้านจัดสรร คอนโดมิเนียม ตามรถไฟฟ้าเพราะได้ราคาดี บางส่วนก็ทำบ้านเช่าทำให้มีคนนอกเข้ามาอาศัยอยู่เยอะ” (ผู้นำชุมชนหนึ่ง)

จากการกระจายของความเป็นเมืองเข้ามาสู่ชุมชนบางรักน้อย ทำให้มีประชากรแฝงที่เข้ามาประกอบอาชีพ หรือศึกษาเล่าเรียน ประชากรที่โยกย้ายเข้ามาทำงานหรือศึกษาต่อในพื้นที่จะเป็นกลุ่มวัยเรียนและวัยทำงาน ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านการประกอบอาชีพของคนในพื้นที่ จากเดิมส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเปลี่ยนเป็นการประกอบอาชีพรับราชการ และรับจ้างทั่วไป อาชีพทำสวนและทำการเกษตรกลายเป็นกลุ่มประชากรส่วนที่น้อยลง (กองสวัสดิการสังคม องค์การบริหารส่วนตำบลบางรักน้อย, 2560) ชาวบ้านในพื้นที่ชุมชนบางรักน้อยมีการปรับเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิตจากเดิมจากอาชีพทำสวนผลไม้ตัดสินใจหันไปประกอบอาชีพอื่น ๆ แทน เช่น รับราชการ รับจ้างทั่วไป เป็นต้น พื้นที่สวนผลไม้ถูกขายเปลี่ยนมือให้กับนายทุนเข้ามาประกอบธุรกิจทำบ้านจัดสรร ห้องเช่า แฟลต คอนโดมิเนียม เป็นต้น การอยู่แบบครอบครัวขยายกลายเป็นครอบครัวเดี่ยว ในชุมชนมีการดำเนินชีวิตแบบสังคมเมืองที่มีความรีบเร่งมากขึ้น ทำให้วิถีชีวิตและภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนเปลี่ยนไป ยังส่งผลกระทบต่อนักสูงอายุในชุมชนที่ถูกกลบเกลื่อน

5.4.3 ความท้าทายการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

การเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นเมืองส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมของชุมชนที่เกิดการเปลี่ยนแปลง ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และเรือกสวนไร่นาของชาวบ้าน พื้นที่สีเขียวที่เคยเป็นแหล่งผลิตทางเกษตรกรรมในชุมชนลดลงเป็นจำนวนมาก ที่ดินส่วนหนึ่งถูกขายกลายเป็นหมู่บ้านจัดสรร เกิดความเจริญทางด้านคมนาคม มีการตัดถนนใหม่ ๆ หลายสาย การก่อสร้าง

เส้นทางรถไฟ การปลูกสร้างที่อยู่อาศัย และสถานประกอบการต่างๆ ทำให้เกิดปัญหาหมอกควันพิษจากโรงงานอุตสาหกรรม และรถยนต์ที่เข้ามา ส่งผลกระทบต่อมลพิษทางเสียงและทางอากาศ ปัญหาฝุ่นมลพิษ PM 2.5 ก๊าซคาร์บอนมอนนอกไซด์จากท่อไอเสียรถยนต์ แม่น้ำลำคลองที่เคยใสสะอาด อุดมสมบูรณ์ไปด้วยสัตว์น้ำซึ่งเป็นแหล่งอาหารของชาวบ้านในพื้นที่ กลายเป็นลำคลองที่เน่าเสีย เสีย และความสันตะเทือนของพื้นดินจากการที่รถยนต์สัญจรไปมาทำให้ผลผลิตทางการเกษตรลดลง ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและภาวะสุขภาพของชุมชน ดังคำบอกกล่าวของผู้นำชุมชน (ผู้นำชุมชนหนึ่งและสอง) ที่กล่าวว่า

“ชุมชนมีปัญหา น้ำเน่าเสียตามลำคลอง อยากให้มีการพัฒนาแก้ไข ให้ชุมชนกลับไปมี คลองสวย น้ำใส ที่จะเป็นแหล่งอาหาร และการดำเนินชีวิตที่ดีของชาวบ้าน” (ผู้นำชุมชนหนึ่ง)

“แต่เดิมที่ดินเหล่านี้เคยเป็นทุ่งนา สวนผลไม้ แต่ปัจจุบันเหลือแปลงนาแค่ผืนเดียว เพื่อเป็นตัวอย่างของชุมชน” (ผู้นำชุมชนสอง)

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชนบางรักน้อยอันเนื่องมาจากความเป็นเมือง คือสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปเดิมเรียกสวนไร่นา กลายเป็นสิ่งปลูกสร้างใหม่ๆ เกิดมลภาวะมากมายทั้งทางอากาศ น้ำ เสียง ซึ่งส่งผลต่อวิถีชีวิต และสุขภาพของคนในชุมชน อีกทั้งยังส่งผลต่อเกษตรกรรมการเพาะปลูก ทั้งในส่วนในพื้นที่เพาะปลูกและผลผลิตด้านการเกษตรที่ขาดคุณภาพและปริมาณจากสภาพภูมิอากาศและมลพิษ จนส่งผลต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนที่ลดลงในที่สุด

5.4.4 การสูญหายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาของชุมชนในท้องถิ่นที่มีการสั่งสม พัฒนาต่อยอด และถ่ายทอดองค์ความรู้จากรุ่นสู่รุ่น เมื่อต้องพบกับความท้าทายของการเปลี่ยนแปลงสภาพทางสังคม และเศรษฐกิจดังกล่าวทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เคยมีอยู่เสื่อมโทรมลง ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชนชุมชนบางรักน้อย ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เคยสืบทอดต่อกันมา คนรุ่นหลังให้ความสนใจน้อยลงจึงมีโอกาสูญหายไปมากที่สุด วิถีชีวิตสมัยใหม่ของการเป็นเมืองส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน วิถีชีวิตสมัยใหม่ผลักดันให้คนรุ่นใหม่ห่างออกจากชุมชนไปสู่โลกของการทำงานนอกพื้นที่ คนรุ่นใหม่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพโดยทำงานในภาครัฐและเอกชน อุตสาหกรรมและเทคโนโลยีสมัยใหม่ ต้องเดินทางออกไปทำงานนอกพื้นที่ มีเวลาใช้ชีวิตอยู่กับครอบครัวน้อยลง การประกอบอาหารรับประทานเองลดลง มีการซื้ออาหารนอกบ้าน อาหารถุงมากขึ้น

ส่งผลให้เกิดการละเลยภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังคำบอกกล่าวของผู้สูงอายุในชุมชน (ผู้สูงอายุหนึ่ง และสอง) ที่กล่าวว่า

“เดี๋ยวนี้เด็ก ๆ ไม่ค่อยสนใจอาหารพื้นบ้านที่เคยทำกินกัน ชอบที่
จะไปซื้ออาหารตามตลาดนัด” (ผู้สูงอายุหนึ่ง)

“ลูกหลานมัวแต่ทำงานทุกวัน ไม่มีเวลาทำอาหาร เสาร์อาทิตย์
หยุดพักก็ไปเที่ยวกินอาหารกันข้างนอก ถ้าหยุดอยู่บ้านปากก็จะ
ทำอาหารหม้อใหญ่ ๆ ให้ลูกหลานกิน” (ผู้สูงอายุสอง)

ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบางรักน้อยต้องเผชิญกับความท้าทาย และการเปลี่ยนแปลง
ของความเป็นเมืองที่รุกล้ำเข้ามา ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
และภูมิปัญญาท้องถิ่นทำให้ละเลยความสำคัญและคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีในชุมชน

5.4.5 การละเลยผู้สูงอายุในชุมชน

วิถีชีวิตในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป การอพยพย้ายถิ่นของประชากร ในส่วนของผู้สูงอายุ
ในพื้นที่อื่นอาจอยู่ในรูปแบบการโยกย้ายเข้าสู่ในเมือง แต่ปัญหาเชิงพื้นที่ในชุมชนบางรักน้อย
ในเขตพื้นที่เมืองจะเกิดปัญหาความสัมพันธ์ที่ห่างเหินของคนแต่ละรุ่น เด็กและเยาวชนออกไปเรียน
หรือออกไปทำงานนอกพื้นที่ ค่านิยมความทันสมัย เทคโนโลยีที่ก้าวหน้าทำให้คนรุ่นใหม่ละเลย
การให้ความสำคัญต่อผู้สูงอายุลดลง ไม่เห็นคุณค่าองค์ความรู้ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุในชุมชน

การก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ผู้คนในสังคมเข้าสู่วัยผู้สูงอายุมากขึ้น แต่กลับพบความ
แตกต่างระหว่างวัย วัยเด็กยุคสมัยใหม่ Gen Z (คนที่เกิดหลังจากปี พ.ศ. 2538 ถึงปี พ.ศ. 2552)
Gen ALPHA (คนที่เกิดปี พ.ศ. 2553 ถึงปี พ.ศ. 2568) เด็กกลุ่มนี้เกิดมาพร้อมกับเทคโนโลยี
และความทันสมัย เต็มไปด้วยความสะดวกสบายภายในปลายนิ้วมือสัมผัส สภาพสังคมโครงข่าย
คมนาคมขนส่ง ความพร้อมด้านระบบสาธารณูปโภคที่สะดวกสบาย เด็กยุคใหม่มีการพึ่ง
คอมพิวเตอร์เทคโนโลยีเป็นอย่างมาก อาทิ การสืบค้นข้อมูลจากเว็บไซต์ search engine google
มากกว่าการปรึกษาหารือกับผู้สูงอายุ ทำให้เกิดความแตกต่างทางความคิด ค่านิยมเยาวชนคน
รุ่นใหม่ห่างไกลจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การเรียนรู้ภูมิปัญญาจากผู้สูงอายุในมุมมองของ
เยาวชนกลายเป็นความเชื่อซ้ำ ลำสมัย (สุริยเดว ทรีปาตี, 2554) จึงละเลยมองข้ามภูมิปัญญา
อันมีค่าของชุมชนที่ช่วยในการใช้ชีวิตและปรับตัวกับสภาพแวดล้อมได้อย่างสมดุล ความสนใจ
ของเยาวชนรุ่นใหม่ที่มีต่อภูมิปัญญาของผู้สูงอายุลดลง หากไม่เปิดใจในการเรียนรู้และปรับตัว
ระหว่างช่วงวัยจะยิ่งทำให้ความสัมพันธ์ในสังคมยิ่งห่างเหิน ส่งผลให้ละเลยต่อคุณค่าภูมิปัญญา

ท้องถิ่นของผู้สูงอายุ มองผู้สูงอายุว่าล้าสมัย ก้าวไม่ทันโลกส่งผลให้มองคุณค่าของผู้สูงอายุลดลง
ดังคำบอกกล่าวของผู้สูงอายุในชุมชน (ผู้สูงอายุหนึ่ง สาม และเจ็ด) ที่กล่าวว่า

“เด็ก ๆ วัยรุ่น ออกไปเรียนหนังสือ ออกไปทำงานข้างนอก ไม่มีเวลา
อยู่บ้าน เสาร์อาทิตย์บางทีก็ออกไปเที่ยว ไม่ค่อยมีเวลากับครอบครัว”
(ผู้สูงอายุหนึ่ง)

“เด็กสมัยนี้เอาแต่เล่นโทรศัพท์มือถือ ไม่สนใจใคร กตัญญู แต่ไลน์
เฟสบุ๊ค ทั่ววัน” (ผู้สูงอายุสาม)

“อยู่บ้านจะคุยกับลูกหลานได้ ก็ทางโทรศัพท์ ทางไลน์ จะคุยกับ
พวกเขาก็ต้องฝึกเล่นให้เป็น ให้หลานทำหน้าที่จอตัวใหญ่ ๆ จะได้
เห็นชัด ๆ เราก็กดไลน์ไม่ค่อยจะเป็น” (ผู้สูงอายุเจ็ด)

ผู้สูงอายุได้กล่าวถึง การที่ลูกหลานไม่ใส่ใจผู้สูงอายุ และคนในครอบครัว ใช้เวลาส่วนใหญ่
ไปกับเทคโนโลยี สะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมความทันสมัย เทคโนโลยีที่ก้าวหน้าทำให้คนรุ่นใหม่
ให้ความสำคัญกับครอบครัวน้อย ละเลย ให้ความสำคัญต่อผู้สูงอายุลดลง มองภูมิปัญญาของ
ผู้สูงอายุว่าเชย โบราณ ล้าสมัยทำให้ยิ่งห่างเหินและห่างไกล เยาวชนคนรุ่นใหม่ไม่เห็นคุณค่า
องค์ความรู้ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุในชุมชน การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวไม่เพียงแต่ส่งกระทบกับ
วิถีชีวิตดั้งเดิมเท่านั้น ยังส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทางสังคมของคนรุ่นต่าง ๆ ในชุมชน
ผู้สูงอายุที่เคยมีคุณค่าและมีความสำคัญในฐานะปราชญ์ชาวบ้านที่มีองค์ความรู้ภูมิปัญญา ถูก
ลดคุณค่าลงเป็นเพียงผู้สูงอายุที่เป็นเสมือนไม้ใกล้ฝั่งในสังคมเท่านั้น

ความท้าทายของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลกระทบต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้สูงอายุ
ในชุมชนบางรักน้อย สะท้อนให้เห็นปัจจัยที่ต้องศึกษาเพื่อเตรียมความพร้อมในการเผชิญกับ
การเปลี่ยนแปลง ดังนั้นการศึกษาให้เข้าใจถึงความท้าทายดังกล่าว จึงเป็นเตรียมพร้อมในการ
ปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในอนาคตสำหรับชุมชน

6. สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนบางรักน้อย พบภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญ
ของชุมชนบางรักน้อย ประกอบด้วย 1) ภูมิปัญญาด้านเกษตร ได้แก่ ภูมิปัญญา “ทุเรียนนนท์”:
เอกลักษณ์ทางภูมิศาสตร์ของชุมชน เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดนนทบุรีที่มีมาอย่างยาวนาน

และได้รับความนิยมนำมาตั้งแต่อดีต ซึ่งทุเรียนนนท์เป็นทุเรียนที่มีการปลูกในพื้นที่ที่เป็นลุ่มแม่น้ำพื้นดินส่วนใหญ่เป็นดินเหนียวที่มีธาตุอาหารของพืชอย่างอุดมสมบูรณ์และอุ้มน้ำทำให้ดินได้สะสมธาตุอาหารที่พืชต้องการไว้ในดิน กอปรกับภูมิปัญญาของชาวสวนที่มีการถ่ายทอดการทำสวนเทคนิคต่างๆ ที่มีมาอย่างยาวนาน และภูมิปัญญา “มะม่วงพันธุ์ยายกล่ำ”: สวนเกษตรผสมผสานปลอดสารพิษ เป็นมะม่วงพันธุ์ดั้งเดิมของจังหวัดนนทบุรี ที่มีเอกลักษณ์ คือ ผลจะมีผิวฉ่ำวาว และมีลายจุดขาวๆ เมื่อสุกแล้วผลจะเป็นสีเหลืองทอง เนื้อละเอียด และไม่มีเสี้ยน รสชาติหวานแหลม มีการเพาะปลูกหลากหลายวิธีด้วยกัน ได้แก่ การปลูกด้วยเมล็ด การทาบกิ่ง การตอนกิ่ง และการเสียบยอด 2) ภูมิปัญญาด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ได้แก่ ภูมิปัญญา “กล้วยอบแผ่น”: การถนอมอาหารและพัฒนาผลิตภัณฑ์ของท้องถิ่น เป็นการแปรรูปผลผลิตการเกษตรในชุมชน ช่วยเพิ่มมูลค่าสินค้าเกษตรให้มีราคาสูงขึ้น สามารถเก็บรักษาผลผลิตได้นาน สะดวกต่อการจำหน่ายและการบริโภค จนกลายเป็นสินค้าที่มีชื่อเสียงของชุมชน สร้างอาชีพสร้างรายได้ให้กับชุมชน กล้วยอบแผ่นผลิตภัณฑ์คุณภาพของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน มาจากการคัดสรรวัตถุดิบ และพัฒนาเทคนิควิธีการผลิตที่เกิดจากภูมิปัญญาของชุมชน และ 3) ภูมิปัญญาด้านอาหาร ได้แก่ ภูมิปัญญา “อาหารไทยโบราณ”: อาหารพื้นเมืองจากวัตถุดิบท้องถิ่น เป็นอาหารของคนในชุมชนบางรักน้อยที่มีการสั่งสมและถ่ายทอดมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่บรรพบุรุษ ที่ทำขึ้นโดยอาศัยวัตถุดิบ พืชผัก สมุนไพรหรือเครื่องประกอบอาหารธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น

จากผลการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นจากผู้สูงอายุในชุมชนบางรักน้อย พบว่า คุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบางรักน้อย ประกอบด้วย 1) คุณค่าเอกลักษณ์ของชุมชน จากการศึกษาทำให้ได้ข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนบางรักน้อย ซึ่งแตกต่างจากชุมชนอื่น และยังเป็นส่วนหนึ่งในการรักษาเอกลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่นไว้ต่อไปได้ 2) คุณค่าทางประวัติศาสตร์ จากการศึกษา ช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจประวัติศาสตร์ความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนบางรักน้อย การพัฒนาเปลี่ยนแปลงเพื่อประยุกต์กับการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนในยุคสมัยต่างๆ จากอดีตจนถึงปัจจุบัน 3) คุณค่าด้านเศรษฐกิจ จากการศึกษา แสดงให้เห็นการพัฒนาที่สามารถสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจจากเอกลักษณ์ของชุมชนบางรักน้อย สามารถสร้างเป็นอาชีพนำมาซึ่งรายได้และการพึ่งพาตนเองของคนในชุมชน นอกจากนี้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สะท้อนการสั่งสมองค์ความรู้มาอย่างยาวนานในชุมชน 4) คุณค่าการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จากการศึกษา พบว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนบางรักน้อยนับว่ามีส่วนสำคัญต่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน เพราะเป็นการศึกษาเรียนรู้จากธรรมชาติและ การปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมได้อย่างเหมาะสม มีการใช้ และดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน จากการจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อให้เหมาะสมกับการเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตร และ 5) คุณค่าทางสังคม จากการศึกษา พบว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชน

บางรักน้อย เป็นการเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีของคนในชุมชนให้ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของการอยู่ร่วมกันในชุมชนจนเกิดเป็นแบบแผนความสัมพันธ์ การร่วมมือกันในชุมชนผ่านกิจกรรม ประเพณี วัฒนธรรม หรืองานบุญต่าง ๆ ที่ชาวบ้านมาร่วมแรงร่วมใจกัน ในกิจกรรมสำคัญ ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีกด้วย

การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้สูงอายุในชุมชนบางรักน้อยสะท้อนความมีคุณค่าของผู้สูงอายุในชุมชนบางรักน้อย ประกอบด้วย 1) คุณค่าในทางประวัติศาสตร์ ผู้มีประสบการณ์มาก่อน การที่ผู้สูงอายุได้เรียนรู้และต่อยอดภูมิปัญญาของชุมชน จนกลายเป็นผู้ที่สามารถถ่ายทอดประสบการณ์ทางภูมิปัญญา ในรูปแบบเรื่องเล่าจากประสบการณ์ที่เคยผ่านมาก่อน ซึ่งความเป็นมาของภูมิปัญญาที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของชุมชน ผู้สูงอายุจึงถือเป็นหน้าประวัติศาสตร์ที่ยังมีชีวิตอยู่ของชุมชน 2) คุณค่าในฐานะผู้อนุรักษัรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การที่ผู้สูงอายุยังใช้ชีวิตแบบดั้งเดิมในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีการเรียนรู้เพื่อปรับตัวต่อสภาพแวดล้อม จึงเป็นการอนุรักษัรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในคงอยู่ต่อไป 3) คุณค่าในฐานะปราชญ์ผู้รอบรู้ ผู้สร้างสรรค์ภูมิปัญญาในชุมชน การที่ผู้สูงอายุมีส่วนริเริ่มสร้างสรรค์และพัฒนาภูมิปัญญาด้านต่าง และพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้มาอย่างต่อเนื่อง จนเป็นที่ยอมรับยกย่องให้เป็นผู้รอบรู้ และปราชญ์ของชุมชน 4) คุณค่าในฐานะบทบาทผู้ธำรงรักษาเอกลักษณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน การที่ผู้สูงอายุยังมีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันและการประกอบอาชีพ ตลอดจนถ่ายทอดองค์ความรู้ให้ลูกหลาน คนรุ่นหลัง ถือเป็นการรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้สูงอายุยังคงอยู่ ยั่งยืนคู่ชุมชนสืบต่อไป และ 5) คุณค่าทางความคิด และสติปัญญา ผู้สูงอายุที่มีศักยภาพในการทำกิจกรรมกับครอบครัว และกิจกรรมสาธารณะที่เป็นประโยชน์กับชุมชนและสังคม และมีความสามารถในการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาสู่ผู้อื่น แสดงให้เห็นถึงศักยภาพทางด้านความคิด และสติปัญญาของผู้สูงอายุ

จากผลการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้สูงอายุในชุมชนบางรักน้อย พบว่า ความท้าทายของภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้สูงอายุในสังคมเมืองยุคสมัยใหม่ ประกอบด้วย 1) การเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นเมือง จากการขยายตัวของชุมชนเมืองอย่างรวดเร็วทั้งสภาพเศรษฐกิจและสังคมส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนบางรักน้อยมีการขยายตัวของความเจริญมายังพื้นที่อย่างรวดเร็ว มีการขายที่ดินแล้วอพยพโยกย้ายไปอยู่จังหวัดอื่น ทำให้พื้นที่เกษตรกรรมลดลง 2) การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร จำนวนประชากรภายนอกที่โยกย้ายเข้ามาอยู่อาศัยเพื่อทำงานหรือศึกษาในพื้นที่ใกล้เคียงเพิ่มขึ้น การประกอบอาชีพเปลี่ยนแปลงจากเกษตรกรรมเป็นการประกอบอาชีพรับราชการ และรับจ้างทั่วไปมากขึ้น 3) การเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นเมืองส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมของชุมชนทำให้เรือกสวนไร่นา

พื้นที่สีเขียวลดลงเป็นจำนวนมาก ลักษณะการขยายตัวของความเป็นเมืองก่อให้เกิดผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชาวชุมชนบางรักน้อยเป็นอย่างมาก 4) การสูญหายของภูมิปัญญาท้องถิ่น การเปลี่ยนแปลงสภาพทางสังคม และเศรษฐกิจ ดังกล่าวทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เคยมีอยู่เสื่อมโทรมลง ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชนชุมชนบางรักน้อย ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เคยสืบทอดต่อกันมา คนรุ่นใหม่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพโดยทำงานในภาครัฐและเอกชน อุตสาหกรรม และเทคโนโลยีสมัยใหม่จึงให้ความสนใจน้อยลงจึงมีโอกาสสูญหายไปมากที่สุด และ 5) การละเลยผู้สูงอายุในชุมชน เด็กและเยาวชนออกไปเรียนหรือออกไปทำงานนอกพื้นที่ ค่านิยมความทันสมัย เทคโนโลยีที่ก้าวหน้า มีการพึ่งพาคอมพิวเตอร์เทคโนโลยีมากกว่าการปฎิบัติหารือกับผู้สูงอายุ ทำให้คนรุ่นใหม่ละเลย ให้ความสำคัญต่อผู้สูงอายุลดลง

7. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้สูงอายุในชุมชนบางรักน้อยเพื่อให้องค์ความรู้เหล่านั้นยังคงอยู่ และเกิดคุณค่าในภูมิปัญญาท้องถิ่น และผู้สูงอายุ จึงควรดำเนินการดังนี้

7.1 องค์ความรู้ภูมิปัญญาในชุมชนมีแนวโน้มไม่ได้รับความสนใจในการศึกษาจากคนรุ่นใหม่ ลดน้อยลง จึงควรมีแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนาการศึกษาองค์ความรู้ภูมิปัญญาในพื้นที่ ด้วยการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาของชุมชนเพื่อการเผยแพร่องค์ความรู้ให้กับคนในพื้นที่ และคนต่างพื้นที่ที่สนใจอย่างกว้างขวาง

7.2 ควรมีการส่งเสริมให้สถานศึกษาในชุมชนมีการศึกษาภูมิปัญญาของท้องถิ่นอย่างจริงจังในการเรียนรู้ภูมิปัญญาให้แก่เยาวชน เพื่อสร้างโอกาสให้เยาวชนศึกษารากเหง้าประวัติศาสตร์ ความเป็นมาและภูมิปัญญาที่มีคุณค่าของชุมชน

7.3 ควรมีการส่งเสริมผู้สูงอายุให้มีศักยภาพในการเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาของชุมชน เพื่อให้ภูมิปัญญายังคงอยู่ และผู้สูงอายุรู้สึกว่ามีคุณค่าที่ได้ทำประโยชน์ให้กับสังคมและชุมชน

7.4 ควรมีการใช้ประโยชน์จากระบบดิจิทัล และเทคโนโลยีต่าง ๆ ในการนำเสนอและเผยแพร่องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มีความทันสมัย และเข้าถึงกลุ่มเด็กและเยาวชนคนรุ่นใหม่ ที่ศึกษาค้นคว้าข้อมูลในโลกออนไลน์ได้มากขึ้น

7.5 ควรส่งเสริมอาชีพที่มาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้สูงอายุเพื่อให้เกิดความยั่งยืน และสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน เช่น การพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร

เอกสารอ้างอิง/References

- กฤษฎา วงษาสันต์. (2552). *วิถีไทย*. กรุงเทพฯ: เวิร์ดเวฟ เอ็ดดูเคชั่น.
- กรมกิจการผู้สูงอายุ. (2562). *สถิติผู้สูงอายุ ณ วันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2562 แยกตามตำบล*. สืบค้นจาก <http://www.dop.go.th/th/know/1/238>.
- กองสวัสดิการสังคม องค์การบริหารส่วนตำบลบางรักน้อย. (2560). *ฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น ตำบลบางรักน้อย อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี*. นนทบุรี: องค์การบริหารส่วนตำบล บางรักน้อย อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี.
- กุศล สุนทรธาดา. (2553). คุณค่าด้านเศรษฐกิจของผู้สูงอายุไทย. ใน สุชาติดา ทวีสิทธิ์ และสวริย์ บุญมานนท์ (บรรณาธิการ). *ประชากรและสังคม 2553: คุณค่าผู้สูงอายุในสายตา สังคมไทย*. เอกสารวิชาการสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล (พิมพ์ครั้งที่ 1). นครปฐม: สำนักพิมพ์ประชากรและสังคม.
- โชติกา สิงหาเทพ, ธนิกันต์ ศรีจันทร์, และเสาวนีย์ จันทสังข์. (2561). *บทบาทของผู้สูงอายุ ในการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตำบลโคกมั่งงอย อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ*. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- นันทวิช นุการถ. (2560). ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณค่าแห่งวิถีชีวิต วัฒนธรรม เพื่อการศึกษาที่ยั่งยืน. *วารสารวิชาการและวิจัยสังคมศาสตร์*, 12(34), 17-26.
- แผนชุมชนตำบลบางรักน้อย. (2560). *แผนชุมชนตำบลบางรักน้อย อำเภอเมืองนนทบุรี จังหวัด นนทบุรี*. สืบค้นจาก <file:///C:/Users/Maitree/Desktop/แผนชุมชนตำบลบางรักน้อย.pdf>.
- พงษ์ไพบูลย์ ศิลาวราเวทย์. (2545). *สถานภาพและบทบาทของผู้สูงอายุในจังหวัดกาญจนบุรี*. กาญจนบุรี: มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี.
- มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย (มส.ผส.). (2560). *สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. ๒๕๕๙*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล มูลนิธิสถาบันวิจัย และพัฒนาผู้สูงอายุไทย (มส.ผส.).
- รศรินทร์ เกรย์, อุมารณ ภัทรวาณิชย์, เฉลิมพล แจ่มจันทร์, และเรวดี สุวรรณพเก้า. (2556). *มโนทัศน์ใหม่ของนิยามผู้สูงอายุ: มุมมองเชิงจิตวิทยาสังคมและสุขภาพ*. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคมมหาวิทยาลัยมหิดล.
- ศูนย์การเรียนรู้เพื่ออนุรักษ์รักษาเรียนรู้พื้นบ้านนนทบุรี. (2562). *ประวัติทุเรียนนนท์*. สืบค้นจาก <https://www.duriannon.com/13771276/ประวัติทุเรียนนนท์>.
- ศูนย์ข้อมูลประเทศไทย. (2562). *จำนวนประชากรในตำบลบางรักน้อย*. สืบค้นจาก <http://nonthaburi.kapook.com/เมืองนนทบุรี/บางรักน้อย>.

- สุริยเดว ทรีปาตี. (2554). *รู้จักเด็กทั้งตัว และหัวใจพัฒนาการของเด็กและวัยรุ่น*. กรุงเทพฯ: เจียฮั่ว.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2557). *การคาดประมาณประชากรของประเทศไทย พ.ศ. 2553-2583*. กรุงเทพฯ: เดือนตุลา.
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงาน โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. (2562). *ตัวอย่างความสำเร็จการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ประเภทชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง ตำบลบางรักน้อย*. สืบค้นจาก [https://rdpb-2.appspot.com > download > บางรักน้อย](https://rdpb-2.appspot.com/download).
- สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2557). *ประชากรสูงอายุไทย: ปัจจุบันและอนาคต*. กรุงเทพฯ: ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ จังหวัดศรีสะเกษ. (2562). *คลังปัญญาผู้สูงอายุ*. สืบค้นจาก http://www.sisaket.m-society.go.th/?page_id=1245.
- สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 2. (2558). *โครงการศึกษาการจัดสวัสดิการที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุแต่ละช่วงวัย*. กรุงเทพฯ: กระทรวงการพัฒนาสังคม และความมั่นคงของมนุษย์.
- อรทัย อาจอ่ำ. (2553). *แก่แล้วไม่มีคุณค่าจริงหรือ?: บทสังเคราะห์ความรู้เกี่ยวกับคุณค่าของผู้สูงอายุ*. ใน สุชาติดา ทวีสิทธิ์ และสวรัย บุญยมนานท์ (บรรณาธิการ). *ประชากรและสังคม: คุณค่าผู้สูงอายุในสายตาสังคมไทย*. เอกสารวิชาการสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล (พิมพ์ครั้งที่ 1). นครปฐม: สำนักพิมพ์ประชากรและสังคม.